

ԱՐՏԱԿ ՂԱԶԱՐՅԱՆ

*ՀՀ սահմանադրական դատարանի
նախագահի օգնական,
Իրավաբանական գիտությունների
թեկնածու*

**ԸՆԴԴԱՏՈՒԹՅԱՆ ԿԱՆՈՆՆԵՐԻ ԽԱԽՏՄԱՆ
ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅԱՆ, ՀԱՏԿԱՆԻՇՆԵՐԻ,
ՀԵՏԵՎԱՆՔՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ
(ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ԳՈՐԾՈՂ ՕՐԵՆՍԱԳՐՔԻ
ԼՈՒՅՍԻ ՆԵՐՔՈ ՎԵՐԱԻՄԱՍՏԱՎՈՐԵԼՈՎ ՆԱԽԿԻՆ ԵՎ
ՆԵՐԿԱ ՄՈՏԵՑՈՒՄՆԵՐԸ)¹**

Ամփոփագիր: Քրեական դատավարության գիտության մեջ ընդ- դատության, ընդդատության կանոնների խախտման հարցերը տարբեր ժամանակներում քննարկման առարկա են եղել: Մինչ Հոկտեմբերյան հեղափոխությունը² ընդդատության դերի ու նշանակության, խախտման հարցերը քննարկվել են առավելապես հանրային-իրավական դիտանկյունից: Ներկա ժամանակներում, սակայն, ընդդատության կանոնները ձեռք են բերել նաև մասնավոր-իրավական կարևոր նշանակություն. դրանցով պետությունն ապահովում է անձի արդար դատաքննության իրավունքի բաղադրատարրերի արդյունավետ կենսագործումը: Հետևաբար, ժամանակի ընթացքում ընդդատության կանոնների դերի և նշանակության փոփոխությամբ պայմանավորված՝ ընդդատության կանոնների խախտման հետևանքների հանդեպ մոտեցումները որոշակի վերաիմաստավորման կարիք ունեն:

¹Հետազոտությունը կատարվել է ՀՀ ԳԴԿ ֆինանսական աջակցությամբ (Գիտական նախագիծ № 22YR-5E006):

²Հոդվածի տեքստում «նախահեղափոխական», «հետհեղափոխական» եզրույթներն օգտագործվում են հենց պատմական այդ ժամանակշրջանը ի ցույց դնելու համար:

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆ ◆ ՏԵՂԵԿԱՆ ԿԻՍԵԼԵՎՍԿԻ ◆ 2(106)2022

Երկրորդ, որը սակայն պակաս կարևոր չէ, շատ հաճախ ընդդատության կանոնների խախտման հետևանքների մասին խոսելիս դատավարագիտության մեջ պատշաճ ուշադրություն չի դարձվել հենց ընդդատության կանոնների խախտման հատկանիշներին, այդ խախտումը թույլ տվող սուբյեկտների որոշակիացման հարցերին, ինչով էլ պայմանավորված շատ դեպքերում ընդդատության խախտում չհանդիսացող դեպքերի վրա (թերևս այդ դեպքերը սխալմամբ դիտարկելով իբրև խախտումներ) տարածվել են ընդդատության խախտման իրավական հետևանքները՝ առաջացնելով ներհամակարգային մի շարք խնդիրներ:

Երրորդ՝ մեր ժամանակներում ընդդատության կանոններով անձի արդար դատաքննության իրավունքի բաղադրատարրերի ապահովման դերով պայմանավորված, ընդհակառակը, անհրաժեշտություն է առաջանում այլ հայացքով դիտարկել կամ գուցե անգամ «վերակենդանացնել» ժամանակակից դատավարագիտության կողմից մոռացության մատնված նախահեղափոխական գիտնականների առարկայական ընդդատության որոշման չափանիշների մասին մոտեցումները՝ բացառելու համար դատավարական հակառակորդի (հանրային մեղադրողի) կողմից դատարանի «նշանակմամբ» ընդդատության հնարավորությունը:

Ելնելով վերոգրյալից՝ սույն հոդվածում կվերլուծվեն ու քննարկվեն նշված հարցերը:

Հիմնաբառեր. ընդդատություն, արդար դատաքննության իրավունք, օրենքի հիման վրա ստեղծված դատարան, ապացույցների թույլատրելիություն:

1. Ընդդատության կանոնների խախտման հասկացությունը և հատկանիշները

1.1. Ընդդատության կանոնի խախտման հասկացությունը

Դատավարագիտության մեջ ընդդատության տարբեր բնորոշումներ են տրվել. մի դեպքում այն ընկալվել է առավելապես իբրև գործի իրավաբանական հատկանիշ, երկրորդ դեպքում՝ արարքի հատկանիշ, երրորդ դեպքում՝ դատարանի իրավասություն¹: Սակայն առավել հիմնավոր

¹Տե՛ս, օրինակ, **Розин Н.Н.** Уголовное судопроизводство: пособие к лекциям. 2-е изд., измененное и доп. - С.-Петербург, 1914. - էջ 198, **Познышев С.В.** Элементарный учебник русского уголовного процесса. - М., 1913. - էջ 159, Уголовно-процессуальное право РФ: Учебник для вузов / Под ред. Петрухина И. А., 2-е изд., перераб. и доп. - М., 2009. - էջ 105:

է այն մոտեցումը, որ օրենսդրության մեջ ամրագրված ընդդատությունը ոչ թե ինչ-որ բանի (արարքի կամ գործի) հատկանիշ է, այլև՝ դատարանի իրավասությունը (վարույթի ընդդատությունը) սահմանող կանոններ, որոնք օրենսդիրը սահմանում է՝ հիմք ընդունելով արարքի (դեպքի կամ մեղադրանքի) իրավաբանական հատկանիշները:

Ելնելով ընդդատության վերաբերյալ այդ մոտեցումից՝ «ընդդատության կանոնների խախտումը» կարելի է բնորոշել իբրև դատական վարույթի կոնկրետ փուլում վարույթի ընդդատության վերջնական որոշման ի պաշտոնե պարտականություն ունեցող մարմնի կողմից օրենսդրի կողմից սահմանված արարքի (դեպքի կամ մեղադրանքի) իրավաբանական հատկանիշների անտեսում, որի հետևանքով դատարանը դուրս է գալիս իրավասությունների շրջանակից:

1.2. Ընդդատության կանոնների խախտման հատկանիշները

Նշված բնորոշումը թույլ է տալիս առանձնացնել ընդդատության կանոնների խախտման ստորև նշված հատկանիշները.

- 1) ընդդատության կանոնների խախտում հնարավոր է, երբ այն թույլ է տրվում դատական վարույթի կոնկրետ փուլում, վարույթի ընդդատության վերջնական որոշման ի պաշտոնե պարտականություն ունեցող մարմնի կողմից (ընդդատության սուբյեկտի կողմից),
- 2) արարքի՝ օրենսդրի սահմանած իրավաբանական հատկանիշների առերևույթ առկայության պայմաններում,
- 3) արարքի իրավաբանական հատկանիշների անտեսման հետևանքով դատարանը դուրս է գալիս իրավասությունների շրջանակից:

1.2.1 Ընդդատության կանոնների խախտման սուբյեկտը

ա) Ընդհանուր պարզաբանումներ

Ընդդատության կանոնների խախտման համար առանցքային է ընդդատության կանոնների խախտման սուբյեկտի հարցի քննարկումը, քանի որ քրեական վարույթի ոչ բոլոր մասնակիցների կողմից ընդդատության կանոնների խախտման սխալ որոշման դեպքում է, որ կարող է խոսք գնալ ընդդատության կանոնների խախտման մասին:

Քրեական վարույթի (բողոքի, միջնորդության) ընդդատությունը որոշվում է վարույթի տարբեր մասնակիցների կողմից, որոնք կարող են արտահայտվել տարբեր ձևով և ձևակերպված լինել տարբեր

դատավարական փաստաթղթերում: Մի դեպքում, օրինակ՝ մինչդատական ակտերի իրավաչափության դատական երաշխիքների վարույթում այն որոշվում է վարույթի մասնավոր մասնակիցների կողմից՝ իրավասու դատարան բողոք ներկայացնելով: Երկրորդ դեպքում, օրինակ՝ ապացուցողական գործողությունների կատարման դատական երաշխիքների վարույթում՝ քննիչի կողմից ներկայացված միջնորդությամբ: Երրորդ դեպքում՝ մեղադրական եզրակացությունը հաստատելու կամ այն վերակազմելու դեպքում՝ դատախազի որոշմամբ (ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի¹ 206-րդ հոդվածի 1-ին մաս):

Սակայն, վերջիններիս կողմից վարույթի (միջնորդության, բողոքի) ընդդատությունը սխալ որոշելն ինքնին ընդդատության կանոնների խախտում չէ, քանի որ նրա(նց) կողմից վարույթի ընդդատությունը որոշելը վերջնական չէ, այն չի կաշկանդում դատարանին: Դատարանն ամեն դեպքում ի պաշտոնե կրում է ստացված վարույթի (բողոքի, միջնորդության) ընդդատությունը որոշելու պարտականություն: Հետևաբար դատավարության վերոնշյալ մյուս սուբյեկտները չպետք է դիտարկվեն իբրև վարույթի կոնկրետ փուլում ընդդատությունը վերջնական² որոշելու իրավասություն (լիազորություն) ունեցողներ, ըստ այդմ՝ նրանք չեն էլ հանդիսանում ընդդատության խախտման սուբյեկտներ:

Ընդդատությունը վերջնական որոշելու լիազորություն ունեցող մարմինները՝ հետևաբար և ընդդատության խախտման սուբյեկտները փարբեր են՝ կախված ընդդատության մասին վեճի առկայությունից, ինչպես նաև այն առարկայից (օբյեկտից), ինչի ընդդատությունը որոշվում է:

b) *Ընդդատության մասին վեճի բացակայության դեպքում ընդդատությունը վերջնական որոշելու լիազորություն ունեցող մարմինները*

¹Այսուհետ նաև՝ օրենսգիրք:
²Այս առումով անհրաժեշտ է հստակեցնել, որ վարույթի կոնկրետ փուլում «վերջնական որոշելու» իրավասություն (լիազորություն) ունեցող մարմիններ ասելով նկատի ունենք կոնկրետ փաստերի պայմաններում ընդդատությունը վերջնական որոշելու իրավասություն (լիազորություն), որպիսի պարագայում որևէ խոչընդոտ առկա չէ, դատարանի կողմից ստացված վարույթի ընդդատությունը վարույթային ակտով որոշելուց հետո, որոշակի նոր փաստերի ի հայտ գալու արդյունքում, հետագայում վարույթի նույն փուլում, սակայն արդեն այլ փաստերի առկայության պայմաններում կրկին պետք է որոշվի վարույթի ընդդատությունը, բերվող օրինակում՝ արդեն դատական ակտով՝ ըստ ընդդատության փոխանցելու որոշմամբ:

Ընդդադրության մասին վեճի բացակայության դեպքում կոնկրետ փուլում վարույթի (բողոքի, միջնորդության) ընդդատությունն ի պաշտոնե որոշում է դատարանը:

▪ Առաջին ատյանի դատարանն իբրև ընդդադրության խախտման սուբյեկտ

Առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության և մասնագիտացված դատարանի (հակակոռուպցիոն դատարանի) ընդդատության կանոնների խախտման սուբյեկտ լինելու հարցը թեև ինքնին կասկած չի հարուցում, սակայն գործնականում հնարավոր է իրավիճակ, երբ վարույթն ըստ ընդդատության փոխանցելու և ստանալու դեպքում երկու դատարաններն էլ՝ և՛ «ուղարկող», և՛ «ստացող», անտեսելով ընդդատության կանոնները, սխալ որոշեն վարույթի ընդդատությունը: Նման դեպքում ստացվում է իրավիճակ, երբ բացակայում է ընդդադրության մասին վեճը և դատարաններից յուրաքանչյուրն սխալ է որոշած լինում վարույթի ընդդատությունը: Այս դեպքում առաջանում է ընդդատության կանոնների խախտում թույլ տված դատարանի (սուբյեկտի) որոշակիացման հարց՝ այն «ուղարկող», թե՞ «ստացող» դատարանն է:

Օրինակ՝ Սյունիքի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանից ըստ ընդդատության փոխանցվելու որոշմամբ վարույթը հանձնվում է Արմավիրի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանին, որն էլ, առարկություններ չունենալով, վարույթը շարունակելուն ուղղված դատարանի ի պաշտոնե կատարած գործողությամբ, իր հերթին տվյալ փուլում որոշում է քրեական վարույթի ընդդատությունը: Սակայն, ենթադրենք, որ կոնկրետ օրինակում երկու դատարանները հաշվի չեն առել այն, որ անձին մեղսագրվում է հանցանք, որը քրեական օրենսգրքի հավելվածով նախատեսված է իբրև հակակոռուպցիոն հանցանք:

Մեր գնահատմամբ նշված դեպքերում ընդդատության կանոնների խախտման սուբյեկտի որոշակիացման հարցը պետք է լուծվի՝ հիմք ընդունելով «վարույթի կոնկրետ փուլում ընդդատությունը վերջնական որոշելու» չափանիշը, հետևաբար և նման պայմաններում ընդդատության կանոնների խախտման սուբյեկտ պետք է դիտարկել ոչ թե «ուղարկող», այլ «ստացող» դատարանին:

▪ Դատարանի կողմից ընդդատության որոշման ձևերը
Դատարանն ընդդատությունը որոշում է **տարբեր ձևերով**.

- 1) փաստացի գործողությամբ,
- 2) ըստ ընդդատության փոխանցելու որոշմամբ (դատական ակտով),

3) վարույթի հարուցումը մերժելու մասին որոշմամբ (դատական ակտով),

4) դատական ակտը բեկանելու որոշմամբ (դատական ակտով):

1. Դատարանի կողմից ընդդատության որոշումը փաստացի գործողությամբ

Այս դեպքում այն որոշվում է ոչ թե դատավարական փաստաթուղթ կազմելով (դատական ակտով), այլ փաստացի գործողություններ կատարելով, վարույթը շարունակելուն ուղղված դատարանի ի պաշտոնե կատարած գործողությամբ:

Խոսքն այն դեպքերի մասին է, երբ դատարանը եզրակացնում է, որ ստացված մեղադրական եզրակացությամբ ստացված գործի վարույթը ընդդատյա է իրեն, կամ, օրինակ, մինչդատական վարույթի դատական երաշխիքների վարույթում ստացված բողոքը, միջնորդությունը, ընդդատյա է իրեն:

2. Դատարանի կողմից ընդդատության որոշումը ընդդատության փոխանցելու որոշմամբ (դատական ակտով).

Դատական ակտի այս տեսակով դատարանի կողմից որոշվում է ամբողջ քրեական վարույթի ընդդատությունը և ոչ թե բողոքի կամ միջնորդության ընդդատությունը:

Այդպիսի որոշմամբ ընդդատությունը կարող է որոշվել և՛ նախնական, և՛ հիմնական դատախոսների փուլում:

Առաջին դեպքում՝ նախնական դատախոսների փուլում դատարանը վարույթն ըստ ընդդատության փոխանցելու որոշում է կայացնում, երբ պարզում է, որ ստացված քրեական վարույթը ենթակա չէ իրեն (օրենսգրքի 263-րդ հոդվածի 1-ին մաս): Օրինակ՝ հակակոռուպցիոն դատարանն ստացել է մի հանցագործության վերաբերյալ վարույթ, որը Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի հավելված N 1-ով նախատեսված չէ իբրև կոռուպցիոն հանցանք: Այս դեպքում հակակոռուպցիոն դատարանը կայացնում է վարույթն ըստ ընդդատության փոխանցելու վերաբերյալ որոշում:

Երկրորդ դեպքում՝ հիմնական դատախոսների ընթացքում դատարանն այդպիսի որոշում է կայացնում, երբ հիմնական դատախոսների ընթացքում ի հայտ են գալիս այնպիսի փաստեր, որոնք վկայում են, որ վարույթն այլ դատարանին է ընդդատյա և կողմերից մեկն առարկում է այդ դատարանի կողմից վարույթը շարունակելուն (օրենսգրքի 263-րդ հոդվածի 2-րդ մաս):

ՍԱՀՄԱՆԱՂՈՎՈՒԹՅԱՆ ՂԱՏԱՐԱՆ
◆ ՏԵՂԵԿՎԱԳԻՐ
◆ 2(106)2022

Օրինակ, մինչդատական վարույթի ընթացքում հնարավոր չի եղել պարզել հանցանքի կատարման վայրը և մեղադրանքն ըստ այդմ քննվել է մինչդատական վարույթ իրականացրած նախաքննության մարմնի նստավայրի դատական տարածքում (օրենսգրքի 261-րդ հոդվածի 3-րդ մաս), սակայն հիմնական դատալուսմների ընթացքում պարզվում է, որ հանցանքը կատարվել է այլ դատարանի դատական տարածքում: Այն պարագայում, երբ կողմերը չեն գալիս համաձայնության, որ գործի վարույթը շարունակվի գործը քննող դատարանի կողմից, և կողմերից մեկն առարկում է վարույթի շարունակությանը, ապա դատարանը կայացնում է վարույթն ըստ ընդդատության փոխանցելու որոշում:

3. Դատարանի կողմից ընդդատության որոշումը վարույթի հարուցումը մերժելու մասին որոշմամբ (դատական ակտով).

Դատական ակտի այս տեսակով դատարանի կողմից որոշվում է մինչդատական վարույթի դատական երաշխիքների վարույթի ընդդատությունը:

Օրենսգրքով սահմանվում է, որ խափանման միջոց կիրառելու, ինչպես նաև կալանքի կամ տնային կալանքի ժամկետը երկարաձգելու, ապացուցողական գործողություն կատարելու կամ գաղտնի քննչական գործողության ժամկետը երկարաձգելու վարույթը հարուցելու, գույքի արգելադրման մասին որոշման իրավաչափությունը հաստատելու քննիչի *միջնորդությունները պետք է պարունակեն իրավասու դատարանի անվանումը* (ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 285-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետ, 292-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետ, 295-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետ):

Այս նորմերում առկա «իրավասու դատարանի անվանում» հասկացությունը պետք է մեկնաբանել *ոչ միայն ձևական* (դատարանի անվանումը գրված լինելու տեսանկյունից), այլ նաև այն պետք է *դիտարկել ընդդատության կանոնների հետ համակցված*:

Նման մեկնաբանության արդյունքում, արդեն երբ, օրինակ, քննիչի կողմից միջնորդությամբ իրավասու դատարանը որոշելիս ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 261-րդ հոդվածի 6-րդ մասի պահանջները չպահպանվեն, ապա դատարանը, ղեկավարվելով ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 285-րդ հոդվածի 9-րդ մասով, 292-րդ հոդվածի 11-րդ մասով, 295-րդ հոդվածի 7-րդ մասով, պետք է որոշում կայացնի վարույթի հարուցումը մերժելու մասին:

Նույն կերպ նաև մինչդատական ակտի վերաբերյալ բողոքը սխալ ընդդատությամբ բերելու դեպքում դատարանը պետք է մերժի վարույթի հարուցումը ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 302-րդ հոդվածի 2-րդ մասով:¹

4. Դատարանի կողմից ընդդատության որոշումը դատական ակտը բեկանելու որոշմամբ (դատական ակտով):

Դատական որոշման այս տեսակով ընդդատությունը որոշելու իրավասությունը վերապահված է վերադաս դատարանին: Այդպիսի իրավիճակ հնարավոր է և՛ հատուկ վերանայման, և՛ վերաքննության (վճռաբեկության) դեպքում²:

Հատուկ վերանայման դեպքում, օրինակ, առաջին ատյանի դատարանի՝ բողոքի կամ միջնորդության մինչդատական վարույթի դատական երաշխիքներով վարույթի հարուցումը մերժելու որոշման բողոքարկման պարագայում, Վերաքննիչ դատարանը, հայտնաբերելով, որ առաջին ատյանի դատական ակտով ընդդատությունը սխալ է որոշված եղել և տեղ է գտել ընդդատության կանոնների խախտում, պետք է իր հերթին որոշի բողոքի կամ միջնորդության ընդդատությունը՝ առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտը բեկանելով և դրան փոխարինող դատական ակտ կայացնելով (օրենսգրքի 393-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետ):

Վերաքննության դեպքում (համանման դեպքում) Վերաքննիչ դատարանը պետք է բեկանի դատավճիռը՝ փոխանցելով վարույթն առաջին ատյանի դատարան՝ նոր քննության (371-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ

¹Այս առումով, կարծում ենք՝ առկա է օրենսդրական բաց կալանքը վերացնելու կամ կալանքի փոխարեն այլընտրանքային խափանման միջոց կիրառելու միջնորդության հիման վրա վարույթի հարուցումը մերժելու հիմքերում (օրենսգրքի 289-րդ հոդվածի 2-րդ մաս), ինչպես նաև արգելադրված գույքի սեփականատիրոջ կամ դրա նկատմամբ գույքային շահ ունեցող այլ անձի կամ նրանց ներկայացուցչի կողմից գույքի արգելադրումը վերացնելու մասին միջնորդությամբ վարույթի հարուցումը մերժելու հիմքերում (օրենսգրքի 298-րդ հոդվածի 2-րդ մաս): Նման պայմաններում, կարծում ենք՝ դատարանները պետք է անալոգիայիով կիրառեն օրենսգրքի 285-րդ հոդվածի 9-րդ մասը, 295-րդ հոդվածի 7-րդ մասը նաև նշված միջնորդությունների դեպքում՝ կայացնելով վարույթի հարուցումը մերժելու որոշումներ՝ թույլ չտալու համար ընդդատության կանոնների խախտում: Ցուցմունքի դեպոնացման միջնորդությունը մերժելու հիմքերի մեջ ևս բացակայում է միջնորդությունը ոչ իրավասու դատարան ներկայացված լինելու հիմքը, հետևաբար, կարծում ենք, այն դեպքերում, երբ միջնորդությունը ներկայացվել է դատարան՝ խախտելով օրենսգրքի 261-րդ հոդվածի 6-րդ մասի պահանջը, ապա դատարանը պետք է մերժի միջնորդությունը, վերը նշված օրենքի դրույթներն անալոգիայով կիրառելու եղանակով:

²Վերադաս դատարանի և մասնավորապես վերաքննիչ դատարանի կողմից ընդդատության կանոնների խախտման մասին մանրամասն կիսովի հոդվածի հաջորդ էջերում:

◆ 2(106)2022

◆ ՏԵՂԵԿՎՈՐ

կետ, 372-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետ, 376-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 3-րդ կետ):

▪ *Դատարանի կողմից «կոնկրետ փուլում» վարույթի ընդդատության «վերջնական որոշելը» իբրև ընդդատության կանոնների խախտման հատկանիշ*

*Դատարանի կողմից ընդդատության որոշման վերը նշված ձևերից ոչ բոլորի դեպքում է, որ ընդդատության սխալ որոշումը հանգեցնում է **ընդդատության կանոնների խախտման:***

Ինչպես արդեն նշվել է վերևում, այդ խախտման համար անհրաժեշտ է, որ ընդդատությունը սխալ որոշվի վարույթի **կոնկրետ փուլում**¹ ընդդատությունը **վերջնական որոշելու** իրավասություն ունեցող մարմնի կողմից:

Իրենց հերթին՝ դատարանի կողմից ընդդատության որոշման վերը ներկայացված ձևերից *երկրորդի դեպքում՝ ըստ ընդդատության փոխանցելու որոշման դեպքում*, բացակայում է ընդդատության կանոնների խախտման կոնկրետ փուլում **վերջնական որոշելու** հատկանիշը:

Բանն այն է, որ վարույթն ըստ ընդդատության փոխանցելու որոշման դեպքում վարույթի ընդդատությունը դեռ պետք է վերջնական որոշվի վարույթը «ստացող» դատարանի կողմից: Վարույթը «ստացող» դատարանը, եթե համաձայնի «ուղարկող» դատարանի վարույթի որոշած ընդդատությանը, **ապա կոնկրետ փուլում ընդդատությունը վերջնական** որոշում է իր վարույթային ակտով՝ վարույթը շարունակելուն ուղղված ի պաշտոնե կատարած *գործողությամբ*:

Այն դեպքում, երբ «ստացող» դատարանը չհամաձայնի «ուղարկող» դատարանի վարույթի որոշած ընդդատությանը, այդպիսով իսկ առաջացնելով ընդդատության մասին վեճը, ապա այդ պարագայում արդեն ընդդատության հարցի վերջնական լուծումը վարույթի նշված փուլում դուրս է գալիս դատարանի լիազորության շրջանակից:

Հետևաբար վարույթն ըստ ընդդատության փոխանցելու որոշմամբ դատարանի որոշած ընդդատությունը չի ունենա վարույթի կոնկրետ փուլում «վերջնական» լինելու հատկանիշը: Ուստի դատարանի կողմից ընդդատության որոշման միայն վերը ներկայացված առաջին, երրորդ և

¹Մինչդատական վարույթի դատական երաշխիքների մասով «վարույթի փուլ» եզրույթն օգտագործվում է պայմանականորեն՝ հաշվի առնելով նշված վարույթի շրջանակներում դատարանի՝ վարույթ իրականացնող մարմին լինելու հանգամանքը (օրենսգրքի 7-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետ):

չորրորդ ձևերով է լինում **վերջնական որոշել ընդդատությունը վարույթի կոնկրետ փուլում:**

Այսպեղից էլ ինքնաբերաբար բխում է մի եզրահանգում, այն է՝ դատարանի կողմից ընդդատության կանոնների խախտումը կարող է տեսականորեն տեղ գտնել փաստացի գործողությամբ, կա՛մ վարույթի հարուցումը մերժելու մասին որոշմամբ, կա՛մ դատական ակտը բեկանելու որոշմամբ ընդդատությունը սխալ որոշած լինելու դեպքում միայն:

▪ **Վերաքննիչ դատարանն իբրև ընդդատության խախտման սուբյեկտ**

Վերևում նշած դատական ակտը բեկանելու որոշմամբ ընդդատության կանոնների հնարավոր խախտման հարցն ուղիղ առնչվում է վերադաս դատարանի կողմից ընդդատության խախտման հնարավորության հարցին: Ընդ որում հարցը, թե արդյոք վերադաս դատարանը և մասնավորապես Վերաքննիչ դատարանը կարող է հանդես գալ իբրև ընդդատության խախտման սուբյեկտ, թե՞ այդպիսի խախտում կարող է կատարել միայն առաջին ատյանի դատարանը, դատավարագիտության մեջ ոչ միանշանակ ընկալում է ունեցել:

Այս առնչությամբ Ս.Մարաբյանը, հարելով դատավարագետների այն խմբին, ովքեր բացառում էին վերադաս դատարանի կողմից դատական վերանայման ընթացքում ընդդատության կանոնների խախտում թույլ տալու հնարավորությունը, հիմք ընդունելով նախկին օրենսդրական կարգավորումները, նշում էր, որ «ընդդատություն» հասկացությունը, վերաբերելի լինելով առաջին ատյանի կարգով գործի քննությանը, հայկական դատավարական համակարգի տեսանկյունից անհնար էր համարում վերադաս դատարանների կողմից անմիջականորեն ընդդատության կանոնների խախտում թույլ տալը: Հեղինակը նշում էր, որ «...ընդդատության խախտումը բացառապես առաջին ատյանի դատարանի կայացրած դատավճռի անվերապահ բեկանման հիմք է (ՀՀ քր.դատ.օր-ի 398-րդ հոդված, մաս 3-րդ, կետ 11-րդ), իսկ **Վերաքննիչ և Վճռաբեկ դատարանների կողմից ընդդատությունը խախտելու մասին խոսք չկա և չի կարող լինել:** Գործող իրավակարգավորումների պայմաններում Վերաքննիչ և Վճռաբեկ դատարանների կողմից անմիջականորեն չի կարող թույլ տրվել ընդդատության խախտում. դա հնարավոր է բացառապես այն դեպքում, երբ չեն ուղղում առաջին

ՍԱՀՄԱՆԱՐՈՎԱԿԱՆ ՂԱՏԱՐԱՆ
◆ ՏԵՂԵԿՎԱԳԻՐ
◆ 2(106)2022

ատյանի դատարանի կողմից թույլ տրված ընդդատության խախտումը» (ընդգծումը մերն է)՝:

Սակայն, նշված մոտեցման հետ դժվար է համաձայնել: Մեր կարծիքով՝ ինչպես նախկին, այնպես էլ գործող օրենսգրքով հնարավոր է, որ *վերադաս դատարանը, կոնկրետ դեպքում՝ վերաքննիչ դատարանը, հանդես գա իբրև ընդդատության խախտման սուբյեկտ*: Ընդ որում դրա համար ամենևին պարտադիր չէ, որ լինեն մի քանի «վերաքննիչ դատարաններ», որոնք ունենան կոնկրետ դատական տարածքներ, ինչպես պնդում է հեղինակը²: Ավելին՝ Վերաքննիչ դատարանի կողմից ընդդատության կանոնի խախտում հնարավոր է(ր), երբ օրինակ, վարույթի մասնակիցները բողոքարկում են կայացված ակտը դատական սխալի՝ քրեադատավարական օրենքի էական խախտման հիմքով վիճարկելով՝ ընդդատության կանոնների խախտումը: Ու եթե առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի (կամ մասնագիտացված դատարանի) կողմից ընդդատությունը ճիշտ որոշված լինելու պարագայում վերաքննիչ դատարանը սխալ որոշի վարույթի (բողոքի, միջնորդության) ընդդատությունը՝ բեկանի դատական ակտը վարույթը փոխանցի այլ դատարան, որին այն ընդդատյա չէ, *սպա վերջինս այդպիսով անմիջականորեն թույլ կտա ընդդատության կանոնի խախտում*:

Ասվածն ինքնին վկայում է, որ հայկական դատավարական համակարգը, անկախ նրանից, որ բացառում է վերաքննիչ դատարանի կողմից գործն առաջին ատյանի կարգով քննության հնարավորություն (Սահմանադրության 172-րդ հոդված), միևնույն ժամանակ չի բացառում ընդդատության կանոնների խախտում (անմիջական խախտում) վերաքննիչի կողմից՝ դատական վերանայման շրջանակներում:

Ուստիև պետք է արձանագրել, որ վերաքննիչ դատարանը հանդես է գալիս իբրև ընդդատության խախտման սուբյեկտ:

с) Ընդդատության մասին վեճի առկայության դեպքում ընդդատությունը վերջնական որոշելու լիազորություն ունեցող մարմինները

Ընդդատության մասին վեճի առկայության դեպքում այդ հարցի վերջնական որոշումը՝ կախված նրանից վեճը տարածքային է, թե առարկայական, ընդդատության տեսակի վերաբերությամբ է ծագել: Ըստ այդմ՝ դրա վերջնական լուծումը համապատասխանաբար վերապահված է

¹Մարաբյան Ս. Ընդդատության ինստիտուտի ընդհանուր բնութագիրը և իրավական կարգավորման մեթոդաբանական հիմնախնդիրները ՀՀ քրեական դատավարությունում // Բանբեր Երևանի համալսարանի. Իրավագիտություն, 2021, № 1 (34), էջ 64:

²Տե՛ս, նույն տեղում:

ընդդատությունը (օրինակ՝ բեկանի դատական ակտը՝ գործն ուղարկելով հակակոռուպցիոն դատարան):

Այստեղից էլ պետք է հստակ տարբերակել վարույթի (բողոքի, միջնորդության) ընդդատության սխալ որոշումը և ընդդատության կանոնների խախտումը: Եթե ընդդատության կանոնների խախտման դեպքում միշտ առկա է ընդդատության սխալ որոշում, ապա վարույթի (բողոքի, միջնորդության) ընդդատության սխալ որոշման ոչ բոլոր դեպքերում է, որ առկա է ընդդատության կանոնների խախտում: Վերջինիս համար անհրաժեշտ է, որ արարքում ընդդատության այս կամ այն հատկանիշների առերևույթ առկայության պայմաններում դրանք հաշվի չառնվեն (անտեսվեն) վարույթի կոնկրետ փուլում ընդդատությունը վերջնական որոշող սուբյեկտի կողմից:

Ընդդատությունը որոշող կոնկրետ հատկանիշների առերևույթ առկայության պայմաններում դրանք հաշվի չառնելը, դրանք անտեսելով ընդդատությունը որոշելն իբրև ընդդատության խախտման հատկանիշ առանձնացնելը մի կողմից թույլ է տալիս արձանագրել, որ ընդդատության կանոնների խախտում հնարավոր է միայն մեղավորությամբ¹ կատարել, մյուս կողմից՝ դրանով հնարավոր է դառնում նաև որոշել ընդդատության կանոնների խախտման հստակ պահը:

Խախտում հնարավոր է թույլ տալ միայն արարքի՝ օրենսդրի սահմանած իրավաբանական հատկանիշների առերևույթ ի հայտ գալու (առաջանալու, առկայության) պահից:

Հետաքար, ընդդատության կանոնների խախտումը կբացակայի այն դեպքում, երբ գործի վարույթն իրականացվի (բողոքը, միջնորդությունը քննվի) մի դատարանում, որին այն ընդդատյա չէր, սակայն, երբ նախնական դատալսումների (կամ համապատասխան միջնորդությունով,

¹Ընդդատության կանոնների խախտումը մեղավորությամբ կատարելու հանգամանքը գործնական կարևորություն է ստանում հատկապես այն դեպքերում, երբ լուծվում է դատավորին կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու հարցը: Օրինակ, երբ դատարանը թույլ է տալիս ընդդատության կանոնների խախտումը և կայացնում դատական ակտ, դա հետագայում կարող հիմք է վերջինիս կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու համար: Դատական օրենսգրքը սահմանադրական օրենքի 142-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետով սահմանվում է, որ արդարադատություն կամ որպես դատարան՝ օրենքով նախատեսված այլ լիազորություններ իրականացնելիս նյութական կամ դատավարական իրավունքի նորմի խախտումը, որը կատարվել է դիտավորությամբ կամ կոպիտ անփութությամբ:

Արձանագրելով, որ այն դեպքում, երբ ընդդատության խախտման սուբյեկտը դատարանն է, իսկ այդպիսի խախտում հնարավոր է մեղավորությամբ, ստացվում է, որ այդպիսի խախտում դատարանի կողմից թույլ տալու պարագայում առաջանում է նրան կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու հիմք:

բողոքով վարույթի հարուցման հարցի լուծման շրջանակներում) փուլում դատարանը չէր կարող եզրահանգում անել վարույթն այլ դատարանին ընդդատյա լինելու մասին, քանի որ *տվյալ պահին ու տվյալ փուլում, ընդհակառակը, գործի նյութերից կարելի էր հետևություն արվել, որ վարույթն ամենայն հավանականությամբ ընդդատյա է հենց իրեն՝*

Իսկ այն դեպքում, երբ հետագայում ի հայտ գան փաստեր, որոնց հիման վրա վարույթը ենթակա լինի փոխանցման ըստ ընդդատության, *կձևավորվի ընդդատության կանոնի քննարկվող հատկանիշը, քանի որ այդ պահից* սկսած միայն վարույթի նյութերից կարելի է (ամենայն հավանականությամբ) հետևություն անել վարույթի ընդդատությունը որոշող օրենսդրի սահմանած այս կամ այն *հատկանիշների առկայության մասին* (տարածքային, առարկայական և այլն): *Հետևաբար այդ պահից միայն կարող է խոսք գնալ ընդդատության կանոնների խախտման մասին*²:

Վերը քննարկվածի համատեքստում հատկանշական են օրենսդրի ներկա և նախկին մոտեցումների փոփոխությունները: ՀՀ քրեական դատավարության նախկին օրենսգրքի (այսուհետ նաև՝ 1998թ. օրենսգիրք) 49-րդ հոդվածի 2-րդ մասով դատական քննության ընթացքում գործի (վարույթի) ընդդատության փոփոխությանը հանգեցնող նոր փաստերի ի հայտ գալու պարագայում դրան նախորդող դատական քննությունը դիտարկվում էր իբրև «ընդդատության կարգի խախտմամբ իրականացված», հետևապես սահմանում էր, որ նման դեպքերում դատարանը կողմերի համաձայնությամբ կարող էր գործը թողնել իր վարույթում, իսկ կողմերից մեկի առարկության դեպքում *դատական քննությունը չեղյալ էր համարվում* և գործն ուղարկվում էր ըստ ընդդատության³ (1998թ. օրենսգրքի 49-րդ հոդվածի 2-րդ մաս):

¹Այս առնչությամբ անհրաժեշտ է հիշատակել Գերմանիայի դաշնային Սահմանադրական դատարանի որոշումներից մեկում տեղ գտած դիրքորոշումը, թե «այնուամենայնիվ դա չի նշանակում, որ Հիմնական օրենքի 101-րդ հոդվածի 1-ին պարբերության առաջին նախադասությամբ սահմանված կանոնները կխախտվեն ամեն դեպքում, երբ «օրինական դատավորի» փոխարեն» գործը քննում է մեկ այլ դատավոր: *Եթե դատավորի գործողությունը, որ առաջացնում է նման հետևանք, պայմանավորված է դատավարական մոլորությամբ (error in procedendo), ապա տեղի չի ունենում Հիմնական օրենքի 101-րդ հոդվածի 1-ին պարբերության առաջին նախադասությամբ սահմանված կանոնների խախտում* (BVerfGE 3, 359 [364]), տե՛ս Избранные решения Федерального Конституционного Суда Германии. - Москва: Инфотропик Медиа, 2018. - էջ 952:

²Դատարանի կողմից ընդդատության որոշման սահմանների մասին կմանրամասնվի հոդվածի հաջորդ էջերում:

³Ընդ որում՝ «դատական քննությունը չեղյալ համարվելը» գրականության մեջ մեկնաբանվում էր այնպես, որ. «...առաջին ատյանի դատարանում ձեռք բերված բոլոր

Նոր օրենսգրքի կարգավորումներով, արդեն, օրենսդիրը փոփոխել է իր այդ մոտեցումը՝ մեր վերը արտահայտած եզրահանգումներին համահունչ: Նոր օրենսգրքը, այլևս նման դեպքերը չդիտարկվելով իբրև *ընդդատության կանոնների խախտմամբ իրականացված դատաքննության դեպքեր*, չի էլ սահմանում նախկին կարգավորման «դատական քննությունը չեղարկելու» պահանջ (օրենսգրքի 263-րդ հոդվածի 2-րդ մաս):

1.2.3. Ընդդատության կանոնների խախտման հեղանակով, դատարանի՝ իր իրավասությունների շրջանակից դուրս գալը

Ընդդատության կանոնների խախտման արդյունքում դատարանը, չլինելով «իրավասու», կատարում է գործողություններ կոնկրետ վարույթով՝ այդպիսով իսկ դուրս գալով իր իրավասության շրջանակներից:

Սակայն այդ առնչությամբ պետք է անել որոշ նկատառումներ, մասնավորապես այն մասին, որ ոչ բոլոր դեպքերում է, որ «ոչ իրավասու» դատարանի կողմից գործողությունների կատարումը հանգեցնում է այդ դատարանի իրավասությունների շրջանակից դուրս գալուն:

Այդպիսի իրավիճակ կարող է առաջանալ, երբ, օրինակ, հիմնական դատախոսների ընթացքում ի հայտ է գալիս վարույթի ընդդատությունը փոխելու հիմքը (դատարանը «ոչ իրավասու է»), սակայն, մինչև միևնույն ժամանակ, նախքան վարույթն ըստ ընդդատության փոխանցելու որոշում կայացնելը, դատարանն անհրաժեշտ է համարում կատարել անհետաձգելի ապացուցողական գործողություններ («ոչ իրավասու» դատարանը դուրս չի գալիս իր իրավասության շրջանակներից) (օրենսգրքի 263-րդ հոդվածի 3-րդ մաս):

Արդյունքում պետք է տարբերակել հետևյալ իրավիճակները. երբ ընդդատության *կանոնների խախտման* արդյունքում դատարանը, լինելով «ոչ իրավասու», դուրս է գալիս իր լիազորությունների շրջանակից, այն դեպքերից, երբ այդպիսի *խախտման բացակայության դեպքում* (քննարկվող օրինակում) լինելով «ոչ իրավասու»՝ դատարանը կատարում է վարույթային գործողություններ՝ շարունակելով, սակայն, մնալ իր իրավասությունների շրջանակում:

ապացույցները (...), ինչպես նաև նախաքննական ապացույցների *հետազոտումը համարվում է չեղյալ*» իսկ գործը պատշաճ ընդդատության ուղարկելուց հետո «վարույթ ընդունած դատարանը պետք է *ամբողջ ծավալով իրականացնի ապացուցման գործընթացը*», տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարություն (դատական և հատուկ վարույթներ): Հեղ. խումբ: Գիտ. խմբ. Ա. Ղամբարյան: Եր., Հրատ. «Տիգրան Մեծ», 2017թ., Մաս 3, էջ 25:

2. Դատարանի կողմից ընդդատությունը որոշելու սահմանները

Վերևում անդրադառնալով ընդդատության կանոնների խախտման հատկանիշներին՝ արարքի՝ օրենսդրի սահմանած իրավաբանական հատկանիշների առերևույթ առկայության պայմաններում կատարելուն, նշեցինք, որ ընդդատության կանոնների խախտման այդ հատկանիշով հնարավոր է լինում որոշել ընդդատության կանոնների խախտման պահը:

Սակայն դատական վարույթի մրցակցային բնույթն իր հերթին որոշակի ազդեցություն է թողնում գործը մեղադրական եզրակացությամբ ստացված վարույթով դատարանի կողմից ընդդատության որոշման հարցում, հետևաբար՝ *դատարանի կողմից ընդդատության կանոնների խախտում թույլ տալու հնարավորության վրա:*

Այս տեսանկյունից կարևոր նշանակություն է ձեռք բերում գործի ըստ էության քննության շրջանակներում *դատարանի սահմանափակվածությունը in rem* (մեղադրական եզրակացության մեջ նկարագրված արարքով (օրենսգրքի 276-րդ հոդված)), և հակառակը՝ *սահմանափակված չլինելն* այդ արարքին տրված *իրավական գնահատականով*: Հետևաբար, այս լույսի ներքո անհրաժեշտ է քննարկել մի քանի իրավիճակներ՝ հստակ որոշելով ընդդատության խախտման սուբյեկտ դատարանի կողմից վարույթի ընդդատության որոշման (հետևաբար և ընդդատության կանոնների հնարավոր խախտման) հնարավոր սահմանները:

2.1. Դատարանի՝ մեղադրական եզրակացության մեջ նկարագրված՝ իրեն ոչ ընդդատյա ընդգրկուն (հանցավոր) արարքով վարույթ ստանալու դեպք

Սա այն դեպքն է, երբ մի դատարան ստանա մի գործի վարույթ, որի մեղադրական եզրակացության մեջ նկարագրված փաստերի քննության առարկայական ընդդատությունը վերապահված է այլ դատարանի, սակայն այդ փաստերին մեղադրական եզրակացության մեջ տրված քրեաիրավական գնահատականն (որակում) այլ լինի, որով արդեն վարույթը ենթակա լինի հենց այդ դատարանին:

Այլ կերպ՝ առկա է *անհամապատասխանություն մեղադրական եզրակացության մեջ նկարագրված արարքի (փաստերի) և դրան տրված քրեաիրավական գնահատանի միջև, որով էլ պայմանավորված՝ վարույթն ընդդատյա է տարբեր դատարաններին. մեղադրական եզրակացության մեջ նկարագրված փաստերը հիմք ընդունելու դեպքում այն ընդդատյա կլինի մի դատարանին, իսկ մեղադրական եզրակացության մեջ*

նկարագրված փաստերին տրված իրավական գնահատականը հիմք ընդունելու դեպքում արդեն՝ մեկ այլ դատարանին:

Օրինակ, հակակոռուպցիոն դատարանն ստանա վարույթ, որի մեղադրական եզրակացության մեջ նկարագրված լինի մի խումբ անձանց կողմից խարդախություն կատարելու արարք ու դրանում բացակայի «իշխանական կամ ծառայողական լիազորությունները կամ դրանցով պայմանավորված ազդեցությունն օգտագործելով» արարքի նկարագրությունը, (*այսինքն՝ նկարագրվի (հանցավոր) արարք, որն ընդդատյա է առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանին*), միևնույն ժամանակ, սակայն, նկարագրված արարքին տրված լինի այլ՝ դրան առերևույթ չհամապատասխանող քրեաիրավական գնահատական՝ արարքը որակված լինի ՀՀ քր. օր.-ի 255-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ կետով (*այսինքն՝ հանցանք, որը համարվում է հակակոռուպցիոն հանցանք՝ և որի վերաբերյալ վարույթն ընդդատյա է հակակոռուպցիոն դատարանին*):

Նման պայմաններում հարց է առաջանում՝ ընդդատության կանոնների խախտման սուբյեկտ դատարանը այդպիսի խախտում թույլ չտալու համար ինչ կերպ պետք է վարվի:

Կարծում ենք, որ քննարկվող դեպքում հակակոռուպցիոն դատարանը պետք է կայացնի վարույթն ըստ ընդդատության փոխանցելու որոշում՝ այն փոխանցելով համապատասխան դատարան՝ կաշկանդված չլինելով նկարագրված արարքին տրված քրեաիրավական գնահատականով:

Նույն կերպ, երբ առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանը մեղադրական եզրակացությամբ ստանա վարույթ, որում նկարագրված արարքն ընդդատյա լինի հակակոռուպցիոն դատարանին, **անկախ արարքին տրված իրավական գնահատականից**, գործը պետք է ուղարկի հակակոռուպցիոն դատարան: Եվ միայն հակառակ մոտեցման դեպքում թույլ կտրվի ընդդատության կանոնների խախտում. օրենսդրի կողմից նախատեսված հատկանիշների առերևույթ առկայության դեպքում դրանք կանտեսվեն:

Մեր այս մոտեցումը հիմնավորվում է ստորև նշված հանգամանքներով:

Նախ՝ մոտեցումը, որ քննարկվող դեպքում առարկայական ընդդատությունը պետք է որոշվի *մեղադրական եզրակացության մեջ նկարագրված արարքով (փաստերով) և չի կարող կախվածության մեջ դրվել այդ արարքին մեղադրական եզրակացության մեջ տրված քրեաի-*

¹ՀՀ քրեական օրենսգրքի հավելվածով 255-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ կետով նախատեսված հանցանքը դասվել է կոռուպցիոն հանցանքների շարքում:

րավական գնահատականից, հիմնավորվում է *iura novit curia* հայտնի կանոնով, ըստ որի դատարանը գիտի օրենքը, և կողմի՝ օրենքի մեկնաբանությունը (այս դեպքում դատախազի, քննիչի) չի կարող կաշկանդել դատարանին:

Երկրորդ՝ առարկայական ընդդատությունը քրեաիրավական որակմամբ և ոչ թե նկարագրված փաստերով որոշելու մոտեցումը, խիստ սահմանափակելով դատարանին, միևնույն ժամանակ փաստացիորեն քննիչին և/կամ դատախազին կվերապահի *de facto* վարույթի ընդդատությունը վերջնական որոշելու իրավասությունը: Նման դեպքում կստացվի, որ դատարանը զրկված կլինի ընդդատությունը վերջնական որոշելու իրավասությունից, այդպիսով իսկ անձի արդար դատաքննության իրավունքի կարևորագույն տարրերից մեկի՝ «օրենքի հիման վրա ստեղծված դատարանի» պահանջի ապահովման տեսանկյունից ունենալով զրոյական ազդեցություն՝ այդ հարցում ձեռք բերելով ձևական և երրորդային և արարքին քննիչի (կամ դատախազի) կողմից տրված քրեաիրավական գնահատականով որոշված քրեական օրենսգրքի հոդվածների կոռուպցիոն հանցագործությունների ցանկում ընդգրկված լինել-չլինելու քննիչի (դատախազի) «քվազիհսկիչի» դեր՝ չունենալով անգամ նկարագրված արարքի և դրան տրված իրավական գնահատականի միջև հակասության պարագայում (որոնք վճռորոշ կարող են լինել և հանգեցնել վարույթի ընդդատության փոփոխության) դրանց համապատասխանեցման համար միջոցներ ձեռնարկելու որևէ իրավական հնարավորություն¹:

◆ 2(106)2022

◆ ՏԵՂԵԿՎԱԳԻՐ
◆ ՍԱՀՄԱՆԱՂՈՎԱԿԱՆ ՂԱՏԱՐԱՆ

¹ Ասվածի առնչությամբ, եթե իբրև հակափաստարկ բերվի այն, որ դատարանը նման պայմաններում կարող է օրենսգրքի 312-րդ հոդվածի 4-րդ մասի հիման վրա հետաձգել դատախազի և պարտադրել հանրային մեղադրողին «համապատասխանեցնել» մեղադրական եզրակացությունը օրենսգրքի 202-րդ հոդվածի պահանջներին՝ այդ կերպ համապատասխանեցնում պարտադրելով արարքի նկարագրության և դրան տրված քրեաիրավական գնահատականի միջև, ապա նման հակափաստարկն ինքնին խոցելի է և տրամազծորեն հակասում է Վճռաբեկ դատարանի՝ նշված հարցի վերաբերյալ ձևավորած կայուն նախադեպային պրակտիկային:

Բանն այն է, որ, օրինակ, մեղադրական եզրակացության մեջ իշխանական կամ ծառայողական լիազորություններն օգտագործելով խարդախություն նկարագրված լինելու, սակայն այդ արարքի նկարագրությունը քրեական օրենսգրքի 255-րդ հոդվածով որակված լինելու պարագայում, եթե դատարանը օրենսգրքի 312-րդ հոդվածի 4-րդ մասի հիման վրա դատախազի և հանրային մեղադրողին մեղադրական եզրակացությունն օրենսգրքի 202-րդ հոդվածով սահմանված պահանջներին համապատասխանացնել պարտադրի, ապա այդպիսի «համապատասխանեցնում պարտադրելը» կնշանակի «պարտադրել հանրային մեղադրողին» խստացման առումով վերադրակել արարքը՝ քրեական օրենսգրքի 255-րդ հոդվածից վերափոխել որակումը 255-րդ հոդվածի 2-րդ մասի

2-րդ կերպի: Այդ դեպքում դատարանի կողմից դատախազին մեղադրանքի խստացում պարտադրելը պաշտպանության կողմի մոտ կձևավորի անսպասելի կասկած դատարանի անկողմնակալության մասով:

Քննարկվող հարցի վերաբերյալ Վճռաբեկ դատարանը նախկին օրենսգրքի կարգավորումների համարեքստում համանման դիրքորոշում է որդեգրել՝ իր որոշումներից մեկում անդրադառնալով դատական քննության նախապատրաստության փուլում արարքի իրավաբանական որակման և արարքի նկարագրության անհամապատասխանության կամ արարքի նկարագրության՝ գործում առկա ապացույցներից չբխելու հիմքով դատարանի կողմից գործը մեղադրողին վերադարձնելու և մեղադրանքը փոփոխելու կամ լրացնելու առաջարկի հարցին: Վճռաբեկ դատարանը 22.12.2011թ. թիվ ԵԷԴ/0044/01/11 որոշմամբ դիրքորոշում է արտահայտել, որ. (...)դատարանը, պարզելով, որ արարքի իրավաբանական որակումը չի համապատասխանում արարքի նկարագրությանը կամ չի բխում գործում առկա ապացույցներից, իրավասու չէ որոշում կայացնել գործը մեղադրողին վերադարձնելու մասին՝ առաջարկելով վերջինիս փոփոխել կամ լրացնել առաջադրված մեղադրանքը: Վճռաբեկ դատարանի կարծիքով, գործը դատական քննության նախապատրաստելիս առաջադրված մեղադրանքը փոփոխելու կամ լրացնելու առաջարկով գործը մեղադրողին վերադարձնելը ոչ այլ ինչ է, քան մինչև գործի ըստ էության լուծումը փվյալ վարույթի հանգուցային հարցերի վերաբերյալ դատարանի սուբյեկտիվ դիրքորոշման արտահայտում: Ուստի, եթե առաջադրված մեղադրանքը փոփոխվի այս ինստիտուտի կիրարկմամբ և արարքին դատարանի նախաձեռնությամբ տրված նոր որակմամբ մեղադրական դատավճիռ կայացվի, ապա դատապարտյալն օբյեկտիվ հիմքեր կունենա պնդելու, որ գործը մեղադրողին վերադարձնելու պահից (նախքան դատավճռի կայացումը) դատարանն իր նկատմամբ որոշակի նախատրամադրվածություն է ունեցել(...)մեղադրողին առաջարկելով փոփոխել կամ լրացնել առաջադրված մեղադրանքը՝ դատարանը դուրս է գալիս անկողմնակալության սկզբունքի շրջանակներից և ուղղորդում է մեղադրողին՝ իրականացնելով արդարադատության գործառույթի հետ անհամատեղելի գործողություններ:(...)Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ դատարանն ընդհանրապես, այդ թվում՝ դատական քննության նախապատրաստության փուլում, իրավասու չէ հանդես գալ առաջադրված մեղադրանքը փոփոխելու կամ լրացնելու նախաձեռնությամբ: Նման նախաձեռնությունը կհանգեցնի մրցակցության և անմեղության կանխավարկածի սկզբունքների խախտման, ինչն էլ իր հերթին կբերի արդար դատական քննության հիմնարար արժեքի առարկայագրկման: Ինչ վերաբերում է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 292-րդ և 296-րդ հոդվածներով սահմանված դատական քննության նախապատրաստության փուլում գործը մեղադրողին վերադարձնելու իրավական ինստիտուտին, ապա Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ դատարանի կողմից նման որոշման կայացումն արդարացված կլինի միայն մեկ դեպքում, երբ մեղադրական եզրակացությունը կազմված է քրեադատավարական օրենքի պահանջների խախտումներով, օրինակ՝ դատախազը չի հաստատել մեղադրական եզրակացությունը, այն ստորագրված չէ քննիչի կողմից, չունի նկարագրական-պատճառաբանական մաս, օրենքով սահմանված անհրաժեշտ հավելվածներ և այլն» (նշված որոշման 15-17-րդ կետեր):

Մեկ այլ գործով՝ 2013 թվականի սեպտեմբերի 13-ի թիվ ԵԱԲԴ/0002/01/13 որոշմամբ Վճռաբեկ դատարանը, որոշման շրջանակներում անդրադառնալով մեղադրյալին մեղազրկող արարքին տրված որակման սխալ կամ թերի լինելու հիմքով արագացված դատական քննության կարգ կիրառելու միջնորդությունը դատարանի կողմից մերժելու հիմքին, նկատել է. «(...) ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 3751-րդ հոդվածի 3-րդ մասով նախատեսված՝ արագացված դատական քննության կարգ կիրառելու

միջնորդությունը մերժելու ընթացակարգը *չի բխում դատարանի անկախության սկզբունքից*: Վերոնշյալ ընթացակարգը կիրառելիս դատարանն ուղղորդում է մեղադրանքի կողմին կարարել մեղադրանքը խստացման առումով փոփոխելու համար անհրաժեշտ գործողություններ՝ այդպիսով խախտելով մրցակցության սկզբունքն ու անմեղության կանխավարկածը և արդյունքում իրականացնելով արդարադատության գործառույթի հետ անհամապեղելի գործողություններ:

Վերոգրյալի հիման վրա Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ ամբաստանյալի արարքի իրավաբանական որակման ոչ ճիշտ լինելը որպես դատական քննության արագացված կարգի կիրառումը բացառող նախապայման դիտելը ոչ այլ ինչ է, քան մինչև գործի ըստ էության լուծումը տվյալ վարույթի հանգուցային հարցերի վերաբերյալ դատարանի դիրքորոշման արտահայտում, ինչն օբյեկտիվ հիմքեր է տալիս պնդելու, որ դատարանը, ի սկզբանե, տվյալ գործով որոշակի նախադրամադրվածություն է ունեցել:

Դատական քննության փուլում դատարանի խնդիրը ոչ թե մինչդատական վարույթն իրականացնող մարմնի կամ դատարանում մեղադրանքը պաշտպանող դատախազի կողմից՝ իրենց լիազորություններն իրականացնելու ընթացքում թույլ տրված թերացումներն ու բացթողումները շտկելն է, այլ քրեադատավարական օրենքի հիմնարար սկզբունքների պահպանմամբ՝ ներկայացված մեղադրանքի հիմնավորվածությունն ու ապացուցվածությունը ստուգելը: Հետևաբար, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ *դատարանն իրավասու չէ դատական քննության արագացված կարգ կիրառելու վերաբերյալ միջնորդությունը մերժել այն պատճառաբանությամբ, թե ամբաստանյալի արարքի իրավաբանական որակումը ճիշտ չէ կամ թերի է*»:

Ավելի ուշ՝ արդեն 2018թ. հունիսի 15-ին կայացրած թիվ ԵԿԴ/0074/01/17 որոշմամբ վճռաբեկ դատարանը անփոփոխ է թողել իր դիրքորոշումը: Այս գործով վերաքննիչ դատարանը արձանագրել էր. առաջին ատյանի դատարանը թույլ է տվել դատական սխալ, քանի որ չի մերժել արագացված դատաքննության կարգ կիրառելու միջնորդությունը, երբ առկա էր այդպիսի միջնորդությունը մերժելու հիմք: Ընդ որում Վերաքննիչ դատարանն իր հերթին առանձնացրել էր մերժման երկու հիմք երբ՝

ա) առկա է ակնհայտ անհամապատասխանություն մեղսագրված արարքին տրված իրավական գնահատականի և արարքի փաստական կողմի միջև, որն առերևույթ վկայում է ավելի մեղմ պատասխանատվություն սահմանող օրենքով իրավական գնահատական տալու հնարավորության մասին,

բ) ամբաստանյալին առաջադրված մեղադրանքն առերևույթ վիճահարույց է, այն է՝ երբ դատարանը ողջամիտ կասկածներ ունի, որ եթե գործի քննությունն իրականացվի ընդհանուր կարգով, հնարավոր է ամբաստանյալի նկատմամբ էլ ավելի բարենպաստ պայմաններ ստեղծվեն, ընդ որում, վիճելի իրավիճակը կարող է պայմանավորված լինել մեղադրանքի փաստական կամ իրավական կողմով:

Նշված գործով վերաքննիչ դատարանը գնահատել էր, որ առկա է դրանցից երկրորդ հիմքը:

Վճռաբեկ դատարանը, սակայն, մեջբերվող որոշմամբ արձանագրել էր, որ «... որ դատական քննության արագացված կարգ կիրառելու հարցում **առաջին ատյանի դատարանի կողմից խախտում թույլ տրված լինելու մասին** Վերաքննիչ դատարանի պատճառաբանությունները չեն բխում Արսեն Սերոբյանի և Էդվարդ Պետրոսյանի գործով Վճռաբեկ դատարանի ձևավորած և սույն որոշման 12-րդ կետում մեջբերված իրավական դիրքորոշումներից»՝ այդպիսով իսկ վերահաստատելով իր նախկին դիրքորոշումը:

Բացի այդ, նման մտրեցման պարագայում և հաշվի առնելով արարքի և դրա քրեաիրավական գնահատականի՝ դատախազին «համապատասխանեցում պարտադրելու» հնարավորությունից դատարանի զրկված լինելու հանգամանքը, հնարավոր է դառնում իրավիճակ, որ առարկայական ընդդատությունը որոշվի քննիչի/դատախազի «նշանակմամբ» (արարքի վերջիններիս տրված որակմամբ), ինչը խնդրահարույց է անձի՝ «օրենքի հիման վրա ստեղծված դատարանի» իրավունքի կենսագործման տեսանկյունից:

Երրորդ՝ առարկայական ընդդատությունը չի կարող որոշվել վարույթի առարկայից անկախ (դրա մասին անգամ վկայում է այս տեսակի ընդդատության անվանումը՝ «առարկայական»): Վարույթի առարկան մեղադրական եզրակացության մեջ նկարագրված (հանցավոր) արարքը (in rem) և անձի կողմից (in personam) մեղադրական եզրակացության մեջ նկարագրված արարք կատարած լինելը, անձի մեղավորությունն է նշված արարքում:

Քննության արդյունքում հաստատված կամ հերքված համարելով մեղադրյալին ներկայացված մեղադրանքի հիմքում նկարագրված (օրենսդրի տերմինաբանությամբ՝ դրված) արարքը՝ դատարանն արդեն դատավճռով (արարքը հաստատված համարելու դեպքում, և օրենսգրքով նախատեսված այլ պայմանների պահպանմամբ) մեղադրյալի արարքին տալիս է *ինքնուրույն* քրեաիրավական գնահատական՝ որոշելով, թե քրեական օրենսգրքի որ հոդվածը, հոդվածի մասը կամ կետն է ենթակա կիրառման (Օրենսգրքի 348-րդ հոդվածի 1-ին մասի 6-րդ կետ):

Հետևաբար, ընդդատությունը պետք է ուղիղ կախված լինի վարույթի **առարկայից**¹, որն էլ իր հերթին պայմանավորվում է մեղադրանքի

¹Ընդ որում, այս ճշմարտությունները ժամանակին առանց որևէ տարակարծության ընդունվել են նախահեղափոխական գիտնականների կողմից:

Օրինակ Ս.Պոզնիշևը, խոսելով առարկայական ընդդատության մասին, նշում էր. «...Այդ ընդդատությունը պետք է որոշվի դատական հետապնդման առիթ **հանդիսացած մեղադրանքի փաստական բովանդակությամբ**, այսինքն՝ **մեղադրանքով նկարագրված հանցագործության փաստական կողմով**: Ընդ որում, մեղադրողը կարող է սխալ գնահատի փաստերը, դրանք սխալ այս կամ այն հանցագործությունների հասկացության տակ տեղավորի: Դատարանը պետք է հիմնվի ոչ թե մեղադրողի այդ սխալ որակումների վրա, այլ հենց մեղադրանքով մեղադրյալին վերագրվող փաստերի վրա...» տե՛ս **Познышев С.В.** Элементарный учебник русского уголовного процесса. - М., 1913. - էջ 163:

Վ. Սլուզևսկին գրում էր, որ «դատարանը կարող է սկսել գործը, եթե այն իրեն նախնական ընդդատյա է ճանաչել և, հետևաբար (...) նա հիմք է ընդունում (принимает на веру) նկարագրված հանգամանքները՝ դրանց արժանահավատությունը չհետազոտելով (...) մեղադրանքի սահմանները պետք է որոշվեն ներկայացված փաստերով և ոչ թե դրանց իրավաբանական որակմամբ: Եթե քաղաքացիական դատավարությունում կողմերի՝

փաստերին տրված իրավաբանական գնահատականը չունի դատարանի համար պարտադիր նշանակություն (jura novit curia), ապա այդ կանոնի կիրառումը քրեական դատարանում, որն ստեղծված է ոչ այնքան կողմերի շահերի բավարարման, որքան հանրային հատկություն ունեցող շահերի բավարարման համար, առավել անկասկած է: Դատարանն իրավունք չունի արարքին տուժողի բողոքում տրված կամայական որակման հիման վրա գործը ճանաչել իրեն ոչ ընդդատյա, եթե գործի հանգամանքներով այն ենթակա է իրեն», տե՛ս **Случевский В.** Учебник русского уголовного процесса. Судостроительство - судопроизводство. - 4-е изд., доп. и испр. - С.-Пб.: Тип. М. М. Стасюлевича, 1913. - էջ 258:

Իր հերթին, Ի. Ֆոյնիցկին նշում էր, որ ընդդատությունը որոշող հանգամանքներ պետք է համարել **արարքի այն հատկանիշները**, որոնք բացահայտվել են գործի դատական քննությանը նախորդող նախնական քննությամբ, տե՛ս **Фойницкий И.Я.** Курс уголовного судопроизводства. Том II (издание 3-е, пересмотренное и дополненное). - С.-Петербург: Сенатская типография, 1910. - էջ 88: Խորհրդային հեղինակներից դատավարագետ Մ.Չեյցովը շարունակում էր կիսել նախահեղափոխականների՝ առարկայական ընդդատության որոշման վերը նշված չափանիշները, տե՛ս, **М.А.Чельцов.** Уголовный процесс. - Москва: Изд-во министерства юстиции СССР, 1948. - էջ 441:

Հեղազայում, արդեն, խորհրդային և հեղախորհրդային գրականության մեջ նկատվեց առարկայական ընդդատության որոշման չափանիշի որոշակի փոփոխություն, որով սակայն, վարույթի առարկայի և առարկայական ընդդատության կապը շարունակում էր պահպանվել:

Այսպես, օրինակ, Մ. Ստրոգովիչը գրում էր. «Հիմնական հատկանիշը, որով որոշվում է առարկայական (սեռային) ընդդատությունը, *տվյալ գործի առարկա հանդիսացող հանցագործության սեռն է (կամ տեսակն է)*, որը որոշվում է քրեական օրենսգրքի այն հոդվածով, որով այդ հանցագործությունը որակվում է», տե՛ս **Строгович М.С.** Курс советского уголовного процесса. - М. Изд. Академии наук СССР, 1958. - էջ 146: Մեր ժամանակներում, օրինակ, Կ.Կալինովսկին և Ա.Սմիռնովը նշում են. «Ընդդատության առարկայական (սեռային) հատկանիշը որոշվում է *գործի քննության առարկայի յուրահատկություններով*, այսինքն՝ քննվող քրեական գործերի *սեռով և բնույթով*: Քրեական գործերի սեռը որոշվում է արարքի՝ քրեական օրենսգրքի հատուկ մասի որակումով, բնույթը՝ որոշակի այլ հատկանիշներով, օրինակ, գործի նյութերով պետական գաղտնիք հանդիսացող տվյալների առկայությամբ», տե՛ս **Смирнов А.В., Калиновский К.Б.** Уголовный процесс: учебник / Под общ. ред. проф. Смирнова А.В. — 4-е изд., перераб. и доп. — М.: КНОРУС, 2008. - էջ 499:

Ինչպես ակնհայտ խորհրդային և հեղախորհրդային հեղինակների մեջբերվող մտպեցումներում՝ նույնպես առարկայական ընդդատությունը որոշվում էր քրեական գործի (վարույթի) առարկայով՝ այն (հանցավոր) արարքով (նկարագրված արարքով), որը հանդիսանում էր քննության առարկա: Իր հերթին, սակայն, առարկայական ընդդատությունը որոշելու այդ մտպեցումներում տարբերակվում էր ընդդատությունը որոշելու երկու հարթություն՝ 1) վարույթի մասնակիցների կողմից ընդդատությունը որոշելու, և 2) օրենսդրի կողմից ընդդատությունը որոշելու հարթություններ:

Եվ միայն երկրորդի դեպքում էր, որ առանցքային չափանիշ էր դառնում քրեական օրենսգրքի այս կամ այն հոդվածը (հոդվածին հղում անելը):

Սակայն մեր ժամանակներում, որոշ հեղինակներ, չգիտակցելով առարկայական ընդդատության որոշման այս երկու հարթությունների տարբերությունները, երկրորդի

առարկայով՝ անձին մեղսագրվող, նրա մեղադրանքի հիմքում նկարագրված (դրված) փաստերով:

2.2 Դեպք, երբ ընդհանուր իրավասության դատարանն ստանում է մեղադրական եզրակացության մեջ նկարագրված (հանցավոր) արարքով վարույթը, սակայն հեղազայում ի հայտ են գալիս փաստեր, որոնք վկայում են, որ կատարվել է (ընդգրկուն) արարք, որն ընդդատյա է մասնագիտացված դատարանին

Եթե մեղադրական եզրակացության մեջ նկարագրված լինի (հանցավոր) արարք, որով վարույթն ընդդատյա է առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանին, բայց հետագայում դատաքննության ընթացքում ի հայտ են գալիս փաստեր, որոնք վկայում են, որ իրականում կատարվել է այլ արարք և կատարված այդ արարքով վարույթն ընդդատյա է արդեն հակակոռուպցիոն դատարանին, *սպա դատարանն այստեղ կաշկանդված է ինքնուրույն ընդդատյությունը փոխելու հարցում:*

Բանն այն է, որ դատարանը սահմանափակված է մեղադրական եզրակացության մեջ նկարագրված արարքով (փաստերով) (in rem), և այդ պարագայում առաջին ատյանի դատարանում վարույթի in rem շրջանակների փոփոխությունը՝ նոր փաստերով «ընդլայնելու» լիազորությունը վերապահված է *հանրային մեղադրողին* (օրենսգրքի 276-րդ հոդվածի 2-րդ մաս):

Քանի որ դատարանը կաշկանդված է մեղադրական եզրակացությունում նկարագրված արարքով (փաստերով) և իրավասու չէ վարույթի շրջանակները նոր փաստերով ընդլայնել (փոփոխել), հանրային մեղադրողի կողմից վարույթի շրջանակները նոր փաստերով (in rem) չփոփոխելու դեպքում, այդ «նոր փաստերը» դատարանի համար պետք է *իրավաբանորեն գոյություն չունենան, բացակա համարվեն, անգամ այն պարագայում, երբ այդ նոր փաստերի ի հայտ գալը կարող էր ուղիղ անդրադառնալ վարույթի առարկայական ընդդատյության որոշման վրա:*

Այս դեպքում, *հանրային մեղադրողի կողմից մեղադրանքը չփոփոխելու (չլրացնելու) դեպքում պետք է օրենսգրքի 263-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված հիմքը համարել չձևավորված, որպիսի պարագայում մեղադրական եզրակացության մեջ նկարագրված արարքով (փաստական հանգամանքների (in rem)) վարույթը կշարունակի նկարագրված օրինակում ընդդատյա մնալ առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության*

չափանիշը փարածեցին առաջինի վրա՝ թույլ տալով առարկայական ընդդատյության որոշման չափանիշների ձևախեղումներ:

դատարանին: Վերջինս պետք է քննի և լուծի գործը մեղադրական եզրակացության մեջ նկարագրված արարքի (փաստական հանգամանքների (in rem)) շրջանակներում:

Հակառակ մոտեցման դեպքում, եթե դատարանը, առանց հանրային մեղադրողի կողմից վարույթի in rem շրջանակների փոփոխության, իրավասու լինի «նոր փաստերի» ի հայտ գալու հիմքով վարույթն ըստ ընդդատության փոխանցելու, ապա կստացվի, որ վարույթը «ստացող» դատարանում քննվելու է մեղադրանք, որի փաստական առարկան և շրջանակները ուրվագծվել են ոչ թե մեղադրողի, այլ «ուղարկող» դատարանի կողմից, ինչը կհանգեցնի քրեական վարույթի ֆունկցիոնալ ողջ համակարգի խաթարման:

Հետևաբար, պետք է եզրահանգել, որ նկարագրված իրավիճակում դատարանի կողմից վարույթի ընդդատությունը որոշելու և, ըստ այդմ, նաև վարույթն ըստ ընդդատության փոխանցելու պայման է մեղադրող կողմի մեղադրանքի փաստական հանգամանքների փոփոխությունը (լրացումը):

Դատարանը՝ նոր փաստերի ի հայտ գալու հիմքով պայմանավորված, վարույթի ընդդատությունը որոշել և, ըստ այդմ, վարույթն ըստ ընդդատության փոխանցել կարող է միայն այն պարագայում, երբ օրենսգրքով նախատեսված բոլոր պայմանների և հիմքերի առկայության դեպքում այդ նոր փաստերը (որոնք ազդեցություն են ունենում վարույթի առարկայական ընդդատության վրա) հանրային մեղադրողի կողմից նոր մեղադրանք ներկայացնելու մասին որոշմամբ լրացվեն (փոփոխվեն), որում արդեն նկարագրված արարքը (in rem) ընդդատյա կլինի ներկայացված այլ դատարանի (օրինակում՝ հակակոռուպցիոն դատարանի) քննությանը:

Այդ որոշումն ստանալուց հետո միայն դատարանի կողմից վարույթն ըստ ընդդատության չփոխանցելու պարագայում կարող է խոսք գնալ դատարանի կողմից օրենսդրի սահմանած արարքի (դեպքի կամ մեղադրանքի) իրավաբանական հարկանիշների անտեսման, **հետևապես՝ ընդդատության կանոնների խախտման մասին:**

2.3 Դեպք, երբ մասնագիտացված դատարանն ստանում է մեղադրական եզրակացության մեջ նկարագրված ընդգրկուն (հանցավոր) արարքով վարույթը, իսկ հետագա դատաքննությամբ չեն հաստատվում այն փաստերը, որոնց հիման վրա (հանցավոր) արարքով վարույթն ընդդատյա էր համարվել մասնագիտացված դատարանին

Այստեղ խոսքն այն դեպքերի մասին է, երբ մեղադրական եզրակացությունում նկարագրվի ընդգրկուն հանցանք, որով վարույթի առարկայական ընդդատությունն օրենքով վերապահված լինի հակակոռուպցիոն դատարանին, սակայն հետագայում՝ դատաքննության ընթացքում, *չեն հաստատվում* այն *փաստերը*, որոնք պայմանավորում են այդ արարքով վարույթի՝ մասնագիտացված դատարանին ընդդատյա լինելը:

Օրինակ՝ եթե մեղադրական եզրակացության մեջ նկարագրվի արարք, որը ենթակա է հակակոռուպցիոն դատարանին, նկարագրվի անձի կողմից իշխանական կամ ծառայողական լիազորություններն օգտագործելով, դիտավորությամբ իրականությունը խեղաթյուրելով, կոնկրետ փաստերը ձևախեղելով ուրիշի գույքն ապօրինի, անհատույց այլ անձինը դարձնելու արարք, սակայն հետագայում դատաքննության ընթացքում չհաստատվի, որ անձն արարքը կատարել է իշխանական կամ ծառայողական լիազորությունները օգտագործելով, այսինքն՝ չհաստատվի իշխանական կամ ծառայողական լիազորություններն օգտագործելու փաստը:

Նկարագրված օրինակում հարց կարող է առաջանալ՝ հակակոռուպցիոն դատարանն ընդդատության կանոնների խախտում թույլ չտալու համար ի՞նչ կերպ պետք է վարվի՝ վարույթն ըստ ընդդատության փոխանցի՞, թե՞ կայացնի մեղադրական դատավճիռ:

Կարծում ենք, որ նման փաստերի չհաստատման դեպքում, հակակոռուպցիոն դատարանը ոչ թե պետք է վարույթը փոխանցի ըստ ընդդատության, այլ դատարանը հետազոտված ապացույցների հիման վրա հաստատված արարքին դատավճռով պետք է տա համապատասխան իրավական գնահատական (քննարկվող օրինակում՝ անձին դատապարտելով քրեական օրենսգրքի 255-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանցանքի կատարման համար): Այս դեպքում, թեև հակակոռուպցիոն դատարանն անձին դատապարտում է մի արարքի (հանցանքի) կատարման համար, որը *in abstracto* ընդդատյա է առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանին, սակայն նման պարագայում ընդդատության կանոնների խախտումը կբացակայի:

Դատարանը տվյալ իրավիճակում շարունակում է մնալ «իրավասու», քանի որ վերջինս, կաշկանդված լինելով մեղադրական եզրակացությամբ նկարագրված արարքով (*in rem*) (արարքով, որը *ընդգրկուն է և ներառում է* արարք, որը *ենթակա չէ հակակոռուպցիոն դատարանի քննությանը* (խարդախություն)), միևնույն ժամանակ պարտավոր է դատաքննության ընթացքում հետազոտված ապացույցների հիման վրա գնահատել

նկարագրված փաստական հանգամանքների հաստատված լինելը, ինչը հանդիսանում է արդարադատության գործառույթի բաղադրատարր:

Այսինքն՝ դատարանը, եթե կաշկանդված է մեղադրական եզրակացությունում նկարագրված արարքով (փաստական հանգամանքներում), ապա որևէ կերպ կաշկանդված չէ մեղադրական եզրակացությունում նկարագրված փաստական հանգամանքներն ամբողջությամբ կամ մասամբ հերքված համարելու հարցում:

Այն պարագայում, երբ դատարանը դատաքննության ընթացքում ապացուցույցների հեղուկության հիման վրա գա նկարագրված արարքի (փաստական հանգամանքների) այն մասը չհաստատվելու (հերքված լինելու) մասին եզրահանգման, որը վճռորոշ նշանակություն է ունենում առարկայական ընդդատության որոշման հարցի համար (օրինակ՝ քննարկվող օրինակում չի հաստատվել անձի կողմից խարդախությունը իշխանական կամ ծառայողական լիազորություններն օգտագործելով կատարելը), պետք է կայացնի դատավճիռ և անձին մեղավոր ճանաչի քրեական օրենսգրքի 255-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանցանքի կատարման համար (և ոչ թե, դատախոսներն ավարտելով՝ առանձին սենյակում վարույթն ըստ ընդդատության փոխանցելու մասին որոշում կայացնի):

Մեր այս մոտեցումը նախ բխում է արդարադատության արդյունավետության պահանջից: Երկրորդ՝ նման մոտեցմամբ ապահովվում է անձի արդար դատաքննության սահմանադրական իրավունքի՝ իր գործի ողջամիտ ժամկետում քննության իրավունքը: Երրորդ՝ օրենսգրքի 263-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված վարույթն ըստ ընդդատության փոխանցելու հիմքը դիտարկվում է հիմնական դատախոսների ընթացքում **փաստերի ի հայտ գալը** և ոչ թե **այդ փաստերի հերքվելը**, հետևաբար՝ նման պայմաններում կբացակայի նաև վարույթն ըստ ընդդատության փոխանցելու հիմքը: Չորրորդ՝ 263-րդ հոդվածի 2-րդ մասով տեղ գտած՝ «ի հայտ են գալիս այնպիսի փաստեր» ձևակերպմանը հակառակ մեկնաբանություն տալու և այն նկարագրված «փաստերի հերքման» վրա տարածելու պայմաններում չի բացառվում, որ վարույթն «ստացող» դատարանը չհամաձայնվի գործն «ուղարկող» դատարանի՝ ապացույցներին տրված գնահատականին և գա հակառակ եզրահանգման՝ թե (նկարագրված օրինակում) ապացույցներով հաստատվել է խարդախությունը իշխանական կամ ծառայողական լիազորություններն օգտագործելով կատարելու փաստը (այսինքն՝ փաստը չի հերքվել): Այդպիսի պայմաններում ընդդատության մասին վեճը կարող է ծագել երկու դատարանների միջև՝ *իրենց արդարադատության*

ՍԱՀՄԱՆԱՂՈՒՄԿԱՆ ՂԱՏԱՐԱՆ 2(106)2022

գործառույթի փարրը կազմող ապացույցների գնահատմամբ պայմանավորված (երկու դատարանների միջև միևնույն ապացույցների համակցությանը տրված փարբեր գնահատականներից), ինչը **նախ անթույլատրելի է, երկրորդ՝ անլուծելի:**

Քանի որ, ելնելով ընդդատության մասին ծագած վեճի բնույթից (կրկնենք, որ այն հնարավոր է ծագի արդարադատության բաղադրատարրը կազմող ապացույցների գնահատման կապակցությամբ)՝ այդ վեճը լուծող սուբյեկտը՝ Վճռաբեկ դատարանի նախագահը, եթե նման դեպքում առաջնորդվի օրենսգրքի 263-րդ հոդվածի 6-րդ մասի դրույթով, ապա կստացվի, որ վերջինս վեճի լուծմամբ միջամտում է դատարանի արդարադատության իրականացման գործառույթին:

3. Ընդդատության կանոնների խախտման հետևանքները

Ընդդատության կանոնների խախտման հատկանիշերի քննարկումը, ինչպես նաև դատարանի կողմից ընդդատության որոշման սահմանների հարցի հստակեցումները թույլ են տալիս արդեն անդրադառնալ ընդդատության կանոնների խախտման հետևանքների հարցին: Գրականության մեջ և հատկապես մինչհեղափոխական գրականության մեջ ընդդատության կանոնների խախտման իրավական հետևանքները տարբերակվել են՝ (1) կախված ընդդատության տեսակից, (2) ինչպես նաև ընդդատության խախտման սուբյեկտից:

3.1 Ընդդատության կանոնների խախտման հետևանքների փարբերակումը՝ կախված ընդդատության տեսակից

Հեղինակների մի խումբ տարբերակում են ընդդատության կանոնների խախտման հետևանքները՝ կախված ընդդատության առարկայական և տարածքային տեսակներից: Այս մոտեցումը հիմնված էր ընդդատության տեսակներին տարբեր իրավական բնույթ հաղորդելու հանգամանքի վրա: Այսպես՝ Վ.Սլուզևսկին գրում է.

«Գործողությունները, որոնց կատարման համար լիազորված է դատարանը, չեն կարող անցնել օրենսդրի նշագծած սահմանը, և եթե անցնում են, ապա այդ գործողությունները դառնում են անօրինական ու երբևէ ձեռք չեն բերում օրինական ուժ: Հետևաբար դատավճիռները, որոնք կայացվել են առարկայական ընդդատության խախտմամբ (ընդգծումը՝ հեղ.), երբևէ ձեռք չեն

բերում դատական որոշման ուժ(...) Իսկ ահա այն դեպքերում, երբ պահպանելով առարկայական ընդդատության կանոնները՝ դատարանը «...խախտում է գործերի տեղի, այսինքն՝ տեղական (տարածքային՝ հեղ.) ընդդատության կանոնները, ապա կայացված դատավճիռը ձեռք է բերում դատական որոշման ուժ»¹:

Պատասխանելով հարցին, թե տարածքային ընդդատության կանոնների խախտումն ինչու չի հանգեցնում նույնպիսի հետևանքների, ինչպիսին հանգեցնում էր առարկայական ընդդատության կանոնների խախտման դեպքում՝ Վ.Սլուչևսկին գրում է.

«Այդ տեսակի յուրաքանչյուր դատարան ունի իր քննությանը ենթակա գործերով գործողությունների կատարման նույն միջոցները և նույն երաշխիքները: Առաջին տարածքի հաշտարար դատավորը, օրինակ, այնպես, ինչպես երկրորդ տարածքի հաշտարար դատավորը, հավասարապես իրավասու են լուծելու հաշտարար արդարադատությանը վերապահված գործերը, և եթե օրենսդիրը, առանց դրան ուշադրություն դարձնելու, հարկավոր է համարել ստեղծել մի խումբ կանոններ, որոնցով որոշվում է դրանց ընդդատությունը, ապա նա (օրենսդիրը՝ հեղ.) արել է դա ոչ թե միևնույն անվանման դատարանների տարբեր իրավագործության հանգամանքով պայմանավորված, այլ քրեական-քաղաքական շարժառիթներից ելնելով»²:

Իբրև այդպիսի քաղաքական շարժառիթներ հեղինակը նշում էր օրենսդրի կողմից դատարանների մեջ գործերի հավասարաչափ բաշխման անհրաժեշտությունը, ինչպես նաև գործին մասնակցող կողմերի հարմարավետությունը հաշվի առնելու հանգամանքները, որպեսզի մի կողմից՝ բացառվի մի դատարանի գերծանրաբեռնումը՝ ի հաշիվ այլ դատարանի թերծանրաբեռնվածության, մյուս կողմից՝ չանտեսվի նաև գործին մասնակցությամբ կողմերին ուղեկցող սահմանափակումները, ծախսերը, ապացույցներ ներկայացնելու բարդությունները: Հենց այս հանգամանքը հիմք ընդունելով՝ Վ.

¹Տե՛ս **Случевский В.** Учебник русского уголовного процесса. Судостроительство - судопроизводство. - 4-е изд., доп. и испр. - С.-Пб.: Тип. Стасюлевича М.М., 1913. - էջեր 254-255:

²Տե՛ս **Случевский В.** նշվ. աշխ., էջ 256:

Ալուչևսկին նշում է, որ տարածքային ընդդատության կանոնների պահպանումը չունի կայացված դատավճռի արդարադատ լինելը ճանաչելու համար բացարձակ պայմանի նշանակություն¹:

Նմանատիպ մոտեցում արտահայտել են նաև այլ դատավարագետներ: Օրինակ՝ Ն. Ռոզինը նշում էր, որ դատարանի իրավասության հասկացությանը թղթակցում է գործերի՝ դատարանին ընդդատության հասկացությունը², և արձանագրում, որ «օրենքով դատարանի իրավասության կամ իշխանության սահմաններն ուրվագծող կանոնների պահպանումը կամ խախտումը միևնույն ժամանակ հանդիսանում են դատարանին ենթակա գործերի ընդդատության կանոնների պահպանում կամ խախտում»³: Մյուս կողմից, սակայն, նույն հեղինակն արդեն մեջբերվող աշխատության հաջորդ էջերում, որոշակիորեն շեղվելով իր իսկ արտահայտած դիրքորոշումից, գրում է, որ «դատավճիռը, որը կայացվել է առարկայական ընդդատության կանոնների պահպանմամբ, սակայն տեղական (տարածքային՝ հեղ.) ընդդատության կանոնների խախտմամբ, շարունակում է համարվել իրավասու մարմնի կայացրած դատավճիռ և ձեռք է բերում իրավաբանական ուժ, եթե կողմը չի առարկում դրա դեմ»⁴:

Այսպիսով, ցարական Ռուսաստանի ժամանակաշրջանի մասնագիտական գրականությունում առարկայական ընդդատության կանոնների խախտման իրավական հետևանքը դատական ակտի անվավերությունն էր, իսկ տարածքային ընդդատության կանոնների խախտման դեպքում՝ նման հետևանքներ նախատեսված չէին:

3.2 Առարկայական ընդդատության կանոնների խախտման հետևանքների տարբերակումը՝ կախված խախտման սուբյեկտից

Հաջորդ մոտեցումը, որի հիման վրա տարբերակվում էին առարկայական ընդդատության կանոնների խախտման հետևանքները, կախվածության մեջ էր դրվում նրանից, ընդդատության կանոնի խախտում թույլ տված դատարանի ատյանից:

Համապատասխանաբար, եթե առարկայական ընդդատության կանոնի խախտումը կատարել է ստորադաս դատարանը, ապա վերջինիս

¹Տե՛ս, նույն տեղում:

²Տե՛ս **Розин Н.Н.** Уголовное судопроизводство. Пособие к лекциям (2-е издание, измененное и дополненное). - С.-Петербург: Издание юридического книжного склада "Право", 1914. - էջ 198:

³Տե՛ս, նշվ.աշխ., էջ 199:

⁴Տե՛ս, նշվ.աշխ., էջ 207:

կայացրած դատավճիռը, ըստ այդ մոտեցման, չպիտի ստանար «դատական որոշման ուժ», մերօրյա տերմինաբանությամբ՝ մտներ օրինական ուժի մեջ, և հակառակը՝ եթե խախտումը կատարել է վերահաս դատարանը, ապա դատական ակտն ստանում է «դատական որոշման ուժ»¹:

Դա հիմնավորվում էր նրանով, որ բարձր դատարանը, իրավասու/ ձեռնհաս լինելով քննել իրենց բնույթով առավել բարդ գործեր, իրավասու/ձեռնհաս է քննել իրենց բնույթով ավելի պարզ և հեշտ գործեր, որոնք ենթակա են ավելի ցածր առյանի դատարանին:

Ընդ որում, նշված մոտեցումն ուներ որոշակի օրենսդրական հիմքեր ևս: Այսպես, այդ ժամանակվա օրենսդրության համաձայն՝ շրջանային երդվյալ ատենակալների դատարանը հանդիսանում էր բարձր դատարան, ի համեմատ հաշտարար դատարանի, սակայն միևնույն ժամանակ ցարական Ռուսաստանի քրեական դատավարության կանոնադրության 203-րդ հոդվածը սահմանում էր, որ գործը, որը ներկայացվել է շրջանային դատարան երդվյալ ատենակալների քննությանը, չի կարող ուղարկվել ոչ նույն դատարանում առանց երդվյալների մասնակցության քննության, ոչ էլ հաշտարար դատարան քննության անգամ այն պարագայում, երբ դատական քննության ընթացքում պարզվի, որ ամբաստանյալին վերագրվող հանցավոր արարքն ընդդատյա չէր տվյալ շրջանային դատարանի երդվյալ ատենակալներով քննությանը²:

3.3. Ընդդատության կանոնների խախտման հետևանքների փարբերական անթույլարբելիությունը

Ընդդատության կանոնների խախտման հետևանքների վերը նշված տարբերակումները կարող էին գոյություն ունենալ այն ժամանակաշրջանում, երբ «օրենքի հիման վրա ստեղծված դատարան» և «արդար դատաքննության իրավունքը» սահմանադրաիրավական արժեքներ չէին:

Թեև անգամ նախահեղափոխական շրջանի այդ գիտնականներն իրենք ընդգծում էին, որ ընդդատության կանոնների պահպանումն անձի՝ իր գործի՝ օրենքի հիման վրա ստեղծված դատարանի առջև քննության իրավունքին է ծառայում³, այնուամենայնիվ այդ ժամանակաշրջանում անձի այդ իրավունքը չուներ ժամանակակից ընկալումներին համարժեք

¹Տե՛ս, օրինակ, **Познышев С.В.** Элементарный учебник русского уголовного процесса / [Соч.] Познышева С.В. проф. Имп. Моск. ун-та. - [Москва] : Г.А. Леман, 1913, էջ 166:

²Տե՛ս <https://constitution.garant.ru/history/act1600-1918/3137/>:

³Տե՛ս, օրինակ, **Познышев С.В.** Элементарный учебник русского уголовного процесса / [Соч.] Познышева С.В. проф. Имп. Моск. ун-та. - [Москва] : Г.А. Леман, 1913. էջ 164:

2(106)2022

ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ

ՍԱՀՄԱՆԱՂՈՎՈՒԿԱՆ ՂԱՏԱՐԱՆ

արժեք, ինչով էլ պայմանավորված՝ որոշ դեպքերում ընդդատության կանոնների խախտմամբ անձի՝ «օրենքի հիման վրա ստեղծված դատարանի» իրավունքի խախտումը էական նշանակություն չէր ստանում:

Ժամանակակից առումով նման մոտեցումն անընդունելի է և չի համապատասխանում արդար դատաքննության իրավունքի տարր՝ «օրենքի հիման վրա ստեղծված դատարանի» սահմանադրական կանոնին, խախտում կամ վտանգի տակ է դնում արդար դատաքննության իրավունքի՝ դատարանի անկախության և անկողմնակալության բաղադրիչը:

3.3.1 Ընդդատության կապն անձի արդար դատաքննության իրավունքի տարր՝ օրենքի հիման վրա ստեղծված դատարանի հետ:

Ներկայումս ընդդատության կանոններն ունեն ոչ միայն հանրային իրավական նշանակություն, այլ նաև դրանք հանդիսանում են անձի արդար դատաքննության իրավունքի ապահովման կարևոր երաշխիքներ¹: Պետությունը, կաշկանդված լինելով անձի արդար դատաքննության (Սահմանադրության 63-րդ հոդված) հիմնական իրավունքով, ունի պոզիտիվ պարտականություն ապահովելու անձի այդ իրավունքի արդյունավետ կենսագործումը, իսկ անձի՝ անկախ և անաչառ դատարանի կողմից իր գործի արդարացի, հրապարակային և ողջամիտ ժամկետում քննության իրավունքի ապահովման տեսանկյունից առանցքային է դառնում հենց վարույթ իրականացնող դատարանի՝ օրենքի հիման վրա ստեղծված լինելը և օրենքին համախափասիսան գործելը: Անձի արդար դատաքննության իրավունքի այդ բաղադրատարրի՝ գործի՝ «օրենքի

¹Այս առնչությամբ Վճռաբեկ դատարանը 2011թ. կայացրած թիվ ԵԿԴ/0211/01/10 որոշմամբ նշել է. «Գործերի պատշաճ ընդդատությունը, որպես արդար դատաքննության անհրաժեշտ բաղկացուցիչ, հիմնարար իրավական արժեք է: Դրա հիմնարար բնույթը բխում է արդար դատաքննության ինստիտուցիոնալ տարրից՝ անկախ, անկողմնակալ, իրավասու և օրենքի հիման վրա ստեղծված դատարան ապահովելու պետության պոզիտիվ պարտականությունից... Պատշաճ ընդդատության հիմնարար իրավական նշանակությունն այն է, որ յուրաքանչյուր կոնկրետ քրեական գործը քննող դատարանի որոշման հստակ կանոնների առկայությունը և դրանց կանխատեսելի գործադրումն անհրաժեշտ պայման են կողմնակի դիտորդի մոտ այնպիսի համոզմունք ձևավորելու համար, որ տվյալ կոնկրետ քրեական գործը քննող դատարանը և դատավորը նախատրամադրվածություն չունեն, և տվյալ գործը վարույթ ընդունելիս սուբյեկտիվիզմն ու կամայակայությունը բացառված են եղել:

Այսպիսով, քրեական գործերի ընդդատության որոշման հստակ, կամայականությունը բացառող կանոնների առկայությունը և գործադրումը պարտադիր նախապայման են արդարադատության մատչելիության պատշաճ երաշխավորման համար»:

հիման վրա ստեղծված դատարանի» կողմից քննության իրավունքը, ի թիվս այլոց, ապահովվում է օրենսդրի կողմից՝ ընդդատության կանոնների սահմանմամբ:

Ընդդատության կանոնների խախտման պարագայում վարույթը (բողոքը, միջնորդությունը) քննվում է մի դատարանի կողմից, որն օրենքով իրավասու չէր քննելու այն՝ որպես հետևանք *հանգեցնելով «օրենքի հիման վրա ստեղծված դատարանի» պահանջի խախտման*: Նման մոտեցում է որդեգրել նաև ՄԻԵԴ-ն իր բազմաթիվ որոշումներում¹: Հենց ընդդատության կանոնների խախտման տեսանկյունից հատկանշական է *Coeme and Others v. Belgium* (գանգատ № 32492/96) գործով կայացրած վճիռը: Նշված գործով *Բելգիայի վճռաբեկ դատարանը*, ներպետական օրենսդրությամբ *ունենալով միայն նախարարների վերաբերյալ քրեական գործեր քննելու իրավասություն, և օրենքում «գործերի փոխկապվածության» ընդդատության կանոնի սահմանման բացակայության պայմաններում*, քննության էր առել քրեական գործ, որի շրջանակներում որպես մեղադրյալ էին ներգրավված եղել և՛ նախարար, և՛ այլ անձինք: ՄԻԵԴ-ը նշված վճռով եկել էր այն եզրահանգման, որ տեղի է ունեցել «օրենքի հիման վրա ստեղծված դատարանի» պահանջի խախտում, քանի որ *Բելգիայի վճռաբեկ դատարանն իր ընդդատությունը որոշելիս կիրառել էր «գործերի փոխկապվածության» սկզբունքը*, որը օրենսդրի կողմից նախատեսված չէր: Արդյունքում ՄԻԵԴ-ն արձանագրել էր, որ այն դիմողների նկատմամբ, որոնք նախարարներ չէին, բելգիական վճռաբեկ դատարանը «օրենքի հիման վրա ստեղծված դատարան» չէր:

Ավելին՝ ներկա ժամանակներում «օրենքի հիման վրա ստեղծված դատարանի» պահանջի գործունեության շրջանակը ՄԻԵԴ իրավաբանությամբ էլ ավելի է ընդլայնվել: Իր վճիռներում ՄԻԵԴ-ն արձանագրել է, որ «օրենքի հիման վրա ստեղծված» լինելու պահանջը «ոչ միայն ներառում է «դատարանի» գոյության իրավական հիմքերը, այլ նաև *դատարանի կամ փոխարինչի՝ իր գործունեությունը կանոնակարգող և յուրաքանչյուր դեպքում դատական կազմը սահմանող կոնկրետ նորմերի պահպանումը*»՝ դիրքորոշում արտահայտելով, որ «օրենքի հիման վրա ստեղծված դատարանի» պահանջի գործունեության շրջանակը բավականին լայն է, ու *չի տարածվում միայն այն դեպքերի վրա, երբ*

¹Տե՛ս, օրինակ, *Sokurenko and Strygun V. Ukraine* (գանգատ 29458/04 և 29465/04) վճիռ 20.07.2006:

ներպետական օրենսդրությամբ դատական մարմինն իրավաւո չէ գործել իբրև դատարան կամ տրիբունալ¹:

Հետևաբար այսօր արդեն, անձի՝ «օրենքի հիման վրա ստեղծված դատարանում» իր գործի քննության իրավունքի արժևորման, այն անձի արդար դատաքննության սահմանադրական իրավունքի տարր դիտարկվելու պայմաններում, ընդդատության կանոնների խախտման հետևանքների տարբերակված նախահեղափոխական մոտեցումները խիստ ժամանակավրեպ են և ոչ կիրառելի:

3.3.2. Ընդդատության կապն անձի արդար դատաքննության իրավունքի տարր՝ «անկախ և անկողմնակալ դատարանի» կողմից գործի քննության պահանջի հետք

Օրենսդրի կողմից ընդդատության կանոնների սահմանումն առանց-քային նշանակություն ունի նաև անձի արդար դատաքննության իրավունքի կարևորագույն այլ բաղադրիչի՝ «անկախ և անկողմնակալ դատարանի» կողմից գործի քննության իրավունքի ապահովման տեսանկյունից:

Նախ՝ օրենսդրի նախօրոք որոշված ընդդատության կանոնները ծառայում են դատարանի վրա «արտաքին» ազդեցության **չեզոքացմանը**¹՝ այդպիսով կարևոր երաշխիք հանդիսանալով իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռման սահմանադրական սկզբունքի (Սահմանադրության 4-րդ հոդված) կենսագործման համար:

Դրանցով էականորեն սահմանափակվում են գործադրի կողմից դատական իշխանության վրա ազդեցության հնարավորությունները, և ապահովվում, որ դատարանի իրավասության շրջանակներն ուրվագծվեն օրենսդիր իշխանության կողմից:

Այս առնչությամբ հարկանշական է Գերմանիայի դաշնային սահմանադրական դատարանի արտահայտած այն դիրքորոշումը, որ «այս սկզբունքը (գործն օրենքի հիման վրա ստեղծված դատարանի կողմից քննվելու՝ հեղ.) կանխարգելում է արդարադատությանը ոչ իրավասու անձանց միջամտությունը և պաշտպանում է դիմողների ու հանրության դատարանների անկողմնակալության ու օբյեկտիվության հանդեպ ունեցած վստահությունը»²:

Բացի այդ, ներկա ժամանակներում, ընդդատության կանոնները ձեռք են բերում նաև դատարանների (դատավորների) վրա «ներքին» (դատական

¹Տե՛ս 2020թ. դեկտեմբերի 1-ի GUÐMUNDUR ANDRI ÁSTRÁÐSSON v. ICELAND վճիռը, Application no. 26374/18, կետ 223:

²Տե՛ս Избранные решения Федерального Конституционного Суда Германии. - М: Инфотропик Медиа, 2018. - էջ 951-952:

իշխանության ներսում) ազդեցության չեզոքացման միջոցի նշանակություն և զգալի դեր խաղում գործը քննող դատարանի (դատավորի) արդեն «ներքին» անկախության ապահովման տեսանկյունից:

Այս առնչությամբ, օրենսդրի կողմից հստակ սահմանված ընդդատության կանոնները զրկում են դատական իշխանության ներսում (օրինակ՝ դատարանների նախագահներին) որևէ կամայականությամբ վարույթը «ցանկալի» դատարան ուղարկելով արդարադատությանն այս կամ այն կերպ միջամտելու հնարավորություններից՝ *չեզոքացնելով այդկերպ դատարանների ներքին անկախությունը վրանգելու ռիսկերը:*

Հետևաբար, ընդդատության կանոնները, ծառայելով դատարանների թե՛ «արտաքին» և թե՛ «ներքին» անկախության ապահովմանը, հանդես են գալիս իբրև անձի արդար դատաքննության իրավունքի՝ *դատարանների անկախության և անկողմնակալության ապահովման երաշխիքներ:* Արդյունքում՝ ընդդատության կանոնների խախտումը կա՛մ կարող է հանգեցնել «անկախ և անկողմնակալ» դատարանի կողմից գործի քննության իրավունքի խաթարմանը, կա՛մ առնվազն առաջ է բերում դատարանի անկախության ու անկողմնակալության վերաբերյալ հիմնավոր ու անփարատելի կասկածներ¹, հետևաբար, այս լույսի ներքո ևս անթույլատրելի են ընդդատության կանոնների խախտման իրավական հետևանքների տարբերակված մոտեցումները:

Վերոշարադյալի հիման վրա պետք է արձանագրել, որ մեր օրերում անթույլատրելի է ընդդատության տեսակով կամ ընդդատության կանոնները խախտող սուբյեկտով պայմանավորված՝ տարբերակված մոտեցում ցուցաբերել ընդդատության կանոնների խախտման հետևանքներին:

Ընդդատության կանոնների խախտումը բոլոր դեպքերում հանգեցնում է անձի արդար դատաքննության իրավունքի տարր՝ «օրենքի հիման վրա ստեղծված դատարանի» իրավունքի խախտման, խախտում կամ կասկածի տակ է դնում գործը քննող դատարանի «անախությունը կամ անկողմնակալությունը»:

Հետևաբար այդպիսի խախտումն էական է, լուրջ դատական սխալ է (օրենսգրքի 381-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 4-րդ կետ) և դատական ակտի անվերապահ բեկանման հիմք (376-րդ հոդվածի 1-ին մասի 10-րդ կետ):

¹Բացի այդ, ընդդատության կանոններով ապահովվում է իրավունքի գերակայության սկզբունքից բխող՝ Սահմանադրության 163-րդ հոդվածի 2-րդ մասով սահմանված՝ արտակարգ դատարանների ստեղծման արգելքը՝ դրանով իսկ ուղղված լինելով նաև դատարանների անկախության և անկողմնակալության հանրային վստահության ապահովմանը:

ՍԱՀՄԱՆԱՂՈՒՄԿԱՆ ՂԱՏԱՐԱՆ 2(106)2022 ◆ ՏԵՂԵԿՎՈՐ

Վերը նշված մոտեցումը հավասարապես պետք է կիրառվի ինչպես մինչդատական վարույթի դատական երաշխիքներով վարույթի ընդդատության կանոնների խախտմամբ անցկացման, այնպես էլ գործն ըստ էության քննության ընթացքում դատարանի կայացրած՝ անձի նկատմամբ խափանման միջոցներ ընտրելու, մասնավորապես նաև՝ անձին կալանավորելու որոշումների վրա, քանի որ «օրենքի հիման վրա ստեղծված դատարանի» պահանջը պետք է հավասարապես տարածելի լինի նաև այդ դեպքերի վրա¹:

Արդյունքում, ընդդատության կանոնների խախտմամբ կայացված որոշումները՝ որպես որոշումներ, որ կայացվել են ոչ «օրենքի հիման վրա ստեղծված դատարանի» կողմից, որոնցով նաև խախտվել կամ կասկածի տակ է դրվել դատարանի անկախությունը և անկողմնակալությունը, պետք է ճանաչվեն անօրինական:

3.4. Ընդդատության կանոնների խախտումը և ապացույցների թույլատրելիությունը:

Ընդդատության կանոնների խախտմամբ ստացված ապացույցների թույլատրելիության հարցը քննարկելիս անհրաժեշտ է այն դիտարկել ապացույցների թույլատրելիության «իրավասու (պատշաճ) սուբյեկտի» կանոնի և «հիմնական իրավունքների խախտմամբ կամ արդար դատաքննության իրավունքը խաթարող» ապացույցի օգտագործման անթույլատրելիության կանոնի ապահովման տեսանկյունից:

3.4.1. Ընդդատության կանոնների խախտումը և ապացույցների թույլատրելիության «իրավասու (պատշաճ) սուբյեկտ» կանոնը (ձևական խախտում)

¹Տե՛ս, mutatis mutandis, Yefimenko v. Russia (Application no. 152/04) 12 February 2013 վճիռը: Թեև այս որոշումը վերաբերում էր անձի՝ «օրենքի հիման վրա ստեղծված դատարանի» իրավունքի խախտմամբ վերջնական դատավճռով դատապարտման դեպքին (և ոչ թե անձի նկատմամբ որպես խափանման միջոց կալանավորումը, ոչ իրավասու դատարանի կողմից կայացվելու հետևանքով ազատությունից ապօրինի զրկման դեպքին), այնուամենայնիվ, նշված որոշումը հատկանշական է այն առումով, որ դրանով փաստացիորեն «օրենքի հիման վրա ստեղծված դատարանի» պահանջը տարածվեց նաև Կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի վրա: Նշված որոշմամբ ՄԻԵԴ-ն արձանագրել էր, որ դատարանի կազմի կողմից անձի դատապարտումը, որը ձևավորվել էր ոչ օրենքով նախատեսված կարգով, հանգեցրել է Կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի խախտման:

Քրեադատավարագիտության մեջ իբրև ապացույցների թույլատրելիության կանոն առանձնացվում է ապացույցների ձեռքբերման (հավաքման) «պատշաճ» սուբյեկտի կանոնը:¹

Ապացույցների թույլատրելիության այս կանոնի էությունը հանգում է նրան, որ ապացույցը կարող է համարվել թույլատրելի, եթե այն ձեռք է բերվել (հավաքվել է) դրա համար լիազորված իրավասու սուբյեկտի կողմից:

Այս համատեքստում անհրաժեշտ է նշել, որ ապացույց ձեռք բերելու (հավաքելու) իրավասությունը, որպես կանոն, ծագում է վարույթ իրականացնելու լիազորության ծագմամբ: Օրինակ, քննչական գործողություն կատարելու իրավասու սուբյեկտ է քրեական վարույթ նախաձեռնած և այն իրականացնող քննիչը (օրենսգրքի 41-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետ, 178-րդ հոդվածի 3-րդ, 6-րդ մասեր):

Մյուս կողմից, միշտ չէ, որ «ապացույց ձեռք բերելու իրավասու (պատշաճ) սուբյեկտ» և «վարույթ իրականացնող մարմին» սուբյեկտները նույնանում են: Հնարավոր է իրավիճակ, երբ ապացույց ձեռք բերելու իրավասու (պատշաճ) սուբյեկտ լինի նաև վարույթ իրականացնող մարմին չհանդիսացող վարույթի մասնակիցը, օրինակ՝ քննչական մարմնի ղեկավարից առանձին քննչական գործողություն կատարելու հանձնարարություն ստացած քննիչը (օրենսգրքի 40-րդ հոդվածի 1-ին մասի 6-րդ կետ) և այլն: Ամեն դեպքում, սակայն, որպեսզի ապացույցը համարվի թույլատրելի, այն պետք է ձեռք բերված (հավաքված) լինի դրա ստացման համար օրենքով լիազորված սուբյեկտի՝ վարույթի իրավասու (պատշաճ) սուբյեկտի կողմից² :

¹Տե՛ս, օրինակ, Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարություն: Մաս 1, Հեղ. հումբ: Գիտ. խմբ. **Ա.Ղամբարյան:** Եր., Տիգրան Մեծ, 2016թ., էջ 372, 376-383, **Рудин А.В.** Проверка доказательств в ходе досудебного производства в российском уголовном процессе, Дисс. ...канд. юрид. наук. - Краснодар, 2019. - էջ 129; **Соловьев А.Б.** Доказывание в досудебных стадиях уголовного процесса России. Научно-практическое пособие - М.: ООО Издательство «Юрлитинформ», 2002. - էջ 19:

Մինչդատական վարույթում քննչական գործողություններ կատարելու իրավասության ծագման մասով տե՛ս **Шейфер С.А.** Следственные действия. Система и процессуальная форма. - М.: ООО Издательство «Юрлитинформ», 2001. - էջ 104:

Տե՛ս նաև՝ Վճռաբեկ դատարանի ԵԿԴ/0252/01/13 որոշման 31.1 կետը:

²Ընդ որում, այստեղ առանցքային է նաև այն, որ ապացույցի հավաքման իրավասու (պատշաճ) սուբյեկտ համարվելու համար բավարար չէ միայն օրենքով ապացույցի հավաքման լիազորություն ունենալը, այլ նաև այն, որ կոնկրետ դեպքում ապացույցը ձեռք բերվի վարույթին իր մասնակցությունը բացառող հանգամանքների բացակայության պայմաններում, եթե նա իմացել կամ ողջամտորեն պետք է իմանար այդ հանգամանքների մասին:

Հետևաբար բոլոր այն դեպքերում, երբ ապացույցը ձեռք բերվի (հավաքվի) մի սուբյեկտի կողմից, ով տվյալ քրեական վարույթն իրականացնելու կամ համապատասխան ապացուցողական կամ վարույթային այլ գործողություն կատարելու իրավասություն չի ունեցել, այն պետք է, հիմնվելով ապացույցի ձեռքբերման «իրավասու (պատշաճ) սուբյեկտի» կանոնի խախտման վրա, ճանաչվի իբրև անթույլատրելի (օրենսգրքի 97-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետ):

Այս լույսի ներքո անդրադառնալով ընդդատության կանոնների խախտմամբ ձեռք բերված (հավաքված) ապացույցների թույլատրելիությանը, անկախ ընդդատության խախտման սուբյեկտից¹ դատարանը, չլինելով «իրավասու» և դուրս գալով իր լիազորությունների շրջանակից, ձեռք է բերում (հավաքում է) ապացույցներ, որոնք պետք է դիտարկվեն իբրև ապացույցների ձեռք բերման «իրավասու (պատշաճ) սուբյեկտի» կանոնի խախտմամբ հավաքված և հետևաբար՝ անթույլատրելի² (օրենսգրքի 97-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետ)³:

3.4.2. Հիմնական իրավունքների խախտմամբ կամ արդար դատաքննության իրավունքը խաթարող ապացույցի օգտագործման անթույլատրելիության կանոնը (նյութական խախտում)

¹Այս առնչությամբ անհրաժեշտ է հիշատակել Ռուսաստանի Դաշնության սահմանադրական դատարանի 11.05.2012 № 814-Օ որոշմամբ արտահայտած դիրքորոշումը, որ ապացույցներն անթույլատրելի են համարվում, որոնք ձեռք են բերվել քաղաքացիների սահմանադրական իրավունքների ապահովմանն ուղղված՝ ՌԴ քր.դատ.օր.-ի պահանջների խախտմամբ, *անկախ այն սուբյեկտից, թե ով է թույլ տվել տվյալ խախտումը և անգամ, եթե խախտումը թույլ է տրվել այլ անձի և ոչ թե վարույթ իրականացնող մարմնի կողմից:*

²Ընդդատության կանոնների խախտմամբ ձեռք բերված ապացույցների անթույլատրելիության մասին ժամանակին գրվել է նաև հայկական դատավարական գրականության մեջ, տե՛ս **Ղազինյան Գ., Մելիքյան Ռ.**, Օրենքի հիման վրա ստեղծված անկախ և անկողմնակալ դատարան. Ստրասբուրգի դատարանի նախադեպային պրակտիկան և Հայաստանի Հանրապետության իրավական համակարգը // Պետություն և իրավունք, թիվ 1-2 (39-40), 2008թ., էջ 9:

³Մեր կողմից «ապացույց ձեռք բերելու իրավասու (պատշաճ) սուբյեկտ» և «վարույթ իրականացնող մարմին» սուբյեկտների տարբերակումն ինքնանպատակ չէ: Դա հիմք է տալիս հստակ տարբերակել ընդդատության կանոնների *խախտմամբ* ապացույց ձեռք բերելու իրավիճակը, նրանից, երբ հիմնական դատախազների ընթացքում ի հայտ են գալիս փաստեր, որոնք վկայում են վարույթի՝ այլ դատարանին ընդդատյա լինելու մասին: Այս դեպքում, այդպիսի փաստերի ի հայտ գալու հիմքով (եթե առկա չէ կողմերի համաձայնությունը) դատարանը, այլևս չլինելով *վարույթ իրականացնելու տեսանկյունից «իրավասու»* սուբյեկտ, ունի անհետաձգելի դեպքում ապացույցներ ձեռք բերելու իրավասություն, այլ կերպ ասած՝ «ապացույց ձեռք բերելու իրավասու (պատշաճ) սուբյեկտ» է: Հետևաբար նման պարագայում դատարանի կողմից ապացույց ձեռք բերելու դեպքում չի խախտվի ապացույցի թույլատրելիության «իրավասու (պատշաճ) սուբյեկտի» կանոնը:

Ապացույցի անթույլատրելիության այս կանոնն ունի սահմանադրական հիմքեր, մասնավորապես այն ամրագրված է Սահմանադրության 63-րդ հոդվածի 3-րդ մասով՝ սահմանելով հիմնական իրավունքների խախտմամբ ձեռք բերված կամ արդար դատաքննության իրավունքը խաթարող ապացույցի օգտագործման արգելքը:

Սահմանադրական այս կանոնը, նպատակ ունենալով երաշխավորել ապացուցման գործընթացում մարդու հիմնական իրավունքների անխախտելիությունը¹, իր արտացոլումն է գտել նաև օրենսգրքի 97-րդ հոդվածի 4-րդ մասում, որում իբրև ապացույցներ ձեռք բերելիս էական խախտումներ նշվում են նաև այնպիսի խախտումները, որոնք դրսևորվել են մարդու և քաղաքացու սահմանադրական իրավունքների և ազատությունների ոտնահարմամբ կամ քրեական վարույթի սկզբունքների խախտմամբ:

Ընդդատության կանոնների յուրաքանչյուր խախտում, ինչպես արդեն նշվեց, հանգեցնում է անձի արդար դատաքննության իրավունքի խախտման: Հետևաբար արդեն այս կանոնի լույսի ներքո ապացույցի օգտագործման հարցը քննարկելիս պետք է ուղիղ արձանագրել, որ ընդդատության կանոնների խախտմամբ ձեռք բերված (հավաքված) ապացույցը ցանկացած դեպքում անթույլատրելի է օգտագործել:

Հետևաբար այս դիտանկյունից ևս ընդդատության կանոնների խախտմամբ ձեռք բերված ապացույցները պետք է ճանաչվեն անթույլատրելի (օրենսգրքի 97-րդ հոդվածի 4-րդ մաս), իսկ ընդդատության կանոնների խախտման հիմքով դատական ակտը բեկանվելուց և վարույթն ըստ ընդդատության փոխանցելուց հետո արդեն իրավասու դատարանի կողմից այդ ապացույցների օգտագործումը (այդ թվում հետագրոտումը) պետք է բացառվի:

4. Եզրակացություններ

Հիմք ընդունելով սույն հոդվածում տեղ գտած դիրքորոշումները՝ կարող ենք կատարել հետևյալ եզրահանգումները.

- Ընդդատության կանոնների խախտում կարող են թույլ տալ քրեական վարույթի շրջանակներում վարույթի (բողոքի, միջնորդության) ընդդատությունը որոշելու իրավասություն ունեցող ոչ բոլոր մասնակիցները, այդպիսի խախտման սուբյեկտ են միայն դատարանները

¹Տե՛ս Մեղրյան Ս. Ապացուցումը և ապացույցները Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարությունում: Եր., Արդարադատության ակադեմիա, 2020թ., էջ 156:

և ՀՀ վճարել դատարանի և վճարել դատարանի քրեական պալատի նախագահները: Վերաքննիչ դատարանն անմիջականորեն ընդդատության խախտման սուբյեկտ է:

- Ընդդատության կանոնների խախտումը հնարավոր է կատարել միայն մեղավորությամբ, հետևաբար բոլոր այն դեպքերում, երբ վարույթի նյութերից տվյալ փուլում հնարավոր չէր եզրահանգել վարույթը կոնկրետ դատարանին ոչ ընդդատյա լինելու մասին, խոսք չի կարող գնալ ընդդատության կանոնների խախտման մասին: Օրենսդիրը հենց այս տրամաբանությունն է հիմք ընդունել՝ չպահպանելով նախկին օրենսգրքի «դատաքննությունը չեղյալ համարելու կանոնը», երբ ի հայտ են գալիս փաստեր, որոնց հիման վրա վարույթը ենթակա է փոխանցման ըստ ընդդատության այլ դատարան:

- Ընդդատության կանոններն ուղղակիորեն առնչվում են անձի արդար դատաքննության սահմանադրական իրավունքին՝ հանդիսանալով այդ իրավունքի բաղադրատարրեր՝ «օրենքի հիման վրա ստեղծված դատարանի» և «անկախ ու անկողմնակալ դատարանի» կողմից անձի՝ իր գործի քննության իրավունքների ապահովման կարևոր երաշխիքներ:

- Անկախ ընդդատության տեսակից, որը խախտվում է և անկախ ընդդատության կանոնը խախտող սուբյեկտից, ընդդատության կանոնների խախտումները հանգեցնում են անձի արդար դատաքննության իրավունքի խախտման:

- Ընդդատության կանոնների խախտմամբ ստացված ապացույցներն անթույլատրելի են: Անգամ գործը պատշաճ ընդդատության փոխանցվելուց հետո այդ ապացույցների օգտագործումը (հետազոտումը) արդեն իրավասու դատարանի կողմից պետք է բացառվի:

О ПОНЯТИИ, ОСОБЕННОСТЯХ, ПОСЛЕДСТВИЯХ НАРУШЕНИЯ ПРАВИЛ ПОДСУДНОСТИ (ПЕРЕОСМЫСЛЕНИЕ ПРЕЖНИХ И НЫНЕШНИХ ПОДХОДОВ В СВЕТЕ УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНОГО КОДЕКСА)

Аннотация

В статье дается понятие нарушения правил подсудности, выявляются признаки такого нарушения, в том числе уточняется субъект нарушения

правил подсудности. В этом контексте дается ответ на вопрос, может ли апелляционный суд напрямую допустить нарушение правил подсудности. Кроме того, анализируя признаки нарушения правил подсудности, автор приходит к выводу, что нарушение правил подсудности возможно только при наличии вины. В статье автор различает понятия “неправильное определение подсудности” и “нарушение правил подсудности” а также отдельно рассматривает научный подход к дифференциации последствий нарушения подсудности и подвергает его критическому анализу.

Ключевые слова: подсудность, право на справедливое судебное разбирательство, суд, созданный на основании закона, допустимость доказательств.

**ABOUT THE CONCEPT, FEATURES AND
CONSEQUENCES OF VIOLATION OF THE RULES OF
JURISDICTION
(RETHINKING OF PREVIOUS AND CURRENT
APPROACHES IN THE LIGHT OF THE CRIMINAL
PROCEDURE CODE)**

Annotation

The article gives the concept of violation of the rules of jurisdiction, identifies the features of violation, as well as reveals the subject of violation of the rules of jurisdiction. In this context, an answer is given to the question whether the Court of Appel may directly allow a violation of the rules of jurisdiction. In addition, analyzing the features of the violation of the rules of jurisdiction, the author comes to the conclusion that the violation of the rules of jurisdiction may be allowed only by guilt. The article also distinguishes between the concepts of "incorrect definition of jurisdiction" and "violation of the rules of jurisdiction". The author separately touches upon the scientific approach distinguishing the consequences of violation of the rules of jurisdiction and subjects it to a critical analysis:

Keywords: rules of jurisdiction, right to a fair trial, Court Established by Law, admissibility of evidence.